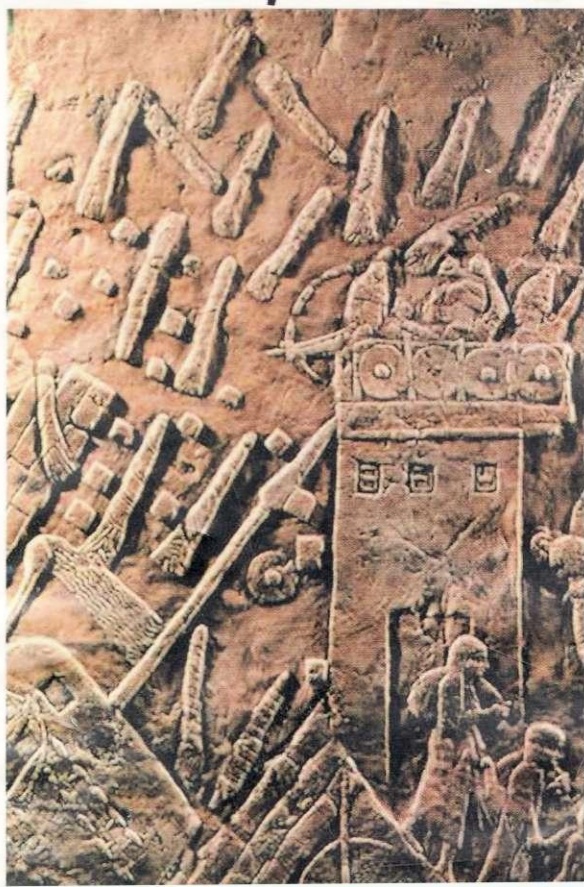

Israel Finkelstein L 13614 1

Neil Asher Silberman

Objevování Bible

Svatá Písma
Izraele
ve světle
moderní
archeologie

VYŠEHRAĐ

Dva významní znalci biblické tematiky, archeolog Finkelstein a historik Silberman, představují v této knize výsledky svého současného bádání o starověkém Izraeli. Oba autoři patří k předním odborníkům svých disciplín, vedli řadu terénních výzkumů, inovovali archeologickou metodologii a o výsledcích své práce publikovali četné studie i knihy určené širší veřejnosti. Jejich dílo doznalo v mnoha zemích nesporných úspěchů. V této knize se zabývají otázkami základního charakteru: Co víme o době izraelských patriarchů Abraháma, Izáka a Jákoba? Kdy vznikl monoteismus? Kdy a kde se objevili první Izraelité? Jak se izraelský lid poprvé dostal do země zaslíbené? Kdy a proč se stal Jeruzalém hlavním městem starověkého Izraele? Na tyto a další otázky zde dostáváme nové a často překvapivé odpovědi. Tak si oba autoři vytvářejí základ pro svůj fascinující výklad, jak a proč se biblická vyprávění výrazně liší od místních archeologických nálezů. Postupně dospívají k nové verzi dějin starověkého Izraele a vytvářejí tak předpoklad pro objasnění otázek kdy, kde a proč byla židovská Bible sepsána a v čem tkví její stále trávající všobecný význam duchovní i kulturní.

Israel Finkelstein

Neil Asher Silberman

Objevování Bible

*Svatá Písma Izraele
ve světle moderní
archeologie*

VYŠEHRA D

4. KDO BYLI IZRAELCI?

Bible se k otázce jedinečného původu izraelského národa vyjadřuje naprosto jasně. Dvanáct izraelských kmenů je přes mnoho generací biologickými potomky dvanácti Jákobových synů a jako takoví jsou přímými potomky praotců Abrahama, Izáka a Jákoba. Izraelci se navzdory 430 letům stráveným v otroctví líčí v Bibli jako národ, který nikdy nezapomněl na to, že jeho původní vlastí je Kenaan a že jim Bůh v této zemi udělí dědictví. Bible dále zdůrazňuje, že klíčem k izraelské budoucnosti je přísné zachování stanoveného způsobu života a výjimečný vztah s Bohem. V Deuteronomiu Mojžíš izraelskému národu slíbil, že když budou přesně dodržovat příkázání smlouvy, vyhybat se sňatkům s cizinci a vyvarují se pohanských kenaanských zvyků, země zaslíbená jim bude navěky patřit. A v knize Jozue se dozvídáme, že když velké tažení skončilo, v Kenaanu nezbylo téměř žádné místní obyvatelstvo a izraelský vůdce zemi rozdělil mezi vítězné izraelské kmeny, které ji obdržely jako své věčné dědictví.

Ovšem v knize Jozue a následující knize Soudců se vyskytuje několik skutečností, které představě, že kmeny zdědily celou zemi značně odporují. Ačkoli kniha Jozue jednu chvíli prohlašuje, že se Izraelci zmocnili veškeré země, kterou jim Bůh slíbil, a že porazili všechny své nepřátele (Jozue 21,43–44), z jiných oddílů v knize Jozue a knize Soudců je zřejmé, že mnoho Kenaanců a Pelištejců žilo v bezprostředním sousedství Izraelců. A jak nasvědčuje například příběh o Samsonovi, sňatek s cizinkou nebyl zdaleka ojedinělý. Mezi jednotlivými kmeny dále docházelo ke svárům. V knize Soudců izraelské kmeny společně vyhlásují válku kmenu Benjamin a zapřísahají se, že se s tímto kmenem již nikdy nespojí sňatkem (Soudců 19–21). Zdá se také, že se jednotlivé kmeny se svými problémy obracely na své vlastní charismatické vůdce. Debóřina píseň (Soudců 5) vyjmenovává, které kmeny zachovaly věrnost a uposlechly výzvu, aby se sjednotily v zájmu celého Izraele a které kmeny raději zůstaly doma.

Pokud, jak to vyplývá z archeologických zjištění, jde v případě příběhů o praotcích a exodu o legendy sestavené až v pozdější době a pokud pro Jozuovo napadení Kenaanu neexistuje žádný přesvědčivý důkaz, co si máme myslet o proklamované starobylosti izraelského národa? Kdo byli tito lidé, kteří své zvyky odvozovali od společných historických a kultických událostí? Na to nám opět může odpovědět archeologie. Některé její závěry jsou značně překvapivé. Výkopy starých izraelských vesnic a zkoumání jejich keramiky, domů a obilných sil nám pomáhají rekonstruovat jejich všední život a kulturní styky. Archeologie překvapivě odhaluje, že lidé, kteří v těchto vesnicích žili, byli původními obyvateli Kenaanu a že národnostní příslušnost, jež by se dala označit jako izraelská, se vytvořila až postupně.

Zdědění země zaslíbené

Když dobývání Kenaanu skončilo, „země žila v míru bez válek“, jak se dozvídáme z knihy Jozue (11,23). Izraelci všechny Kenaance a jiné místní národy vyhladili. Jozue svolal kmeny, aby si rozdělily zemi. Rúben, Gád a polovina kmene Manases dostaly území na východ od řeky Jordán, všechny ostatní kmeny dostaly svůj podíl na západě. Neftalímu, Ašerovi, Zebulónovi a Isacharovi připadly galilejské pahorky a údolí. Druhá polovina kmene Maneses, dále pak kmeny Efraim a Benjamin dostaly velkou část centrální vysočiny, která se táhne od Jizreelského údolí na severu až k Jeruzalému na jihu. Judovi připadla jižní vysočina od Jeruzaléma k Beeršebskému údolí na jihu. Šimeón zdědil vyprahlou oblast Beeršebského údolí a sousední pobřežní nížinu. Dan původně dostal půdu v pobřežní nížině, nakonec ovšem přesídlil do oblasti na severu země. Tím se ustavila mapa svaté země.

Bylo tomu však skutečně tak? V knize Jozue se uvádí, že v Kenaanu ještě zbývá dobýt velké oblasti, které se nacházejí mimo kmenová území, což značně odporuje prohlášením o naprostém vítězství. K nedobytým územím patřily „všechny oblasti pelištejské“ podél jižního pobřeží země, fénické pobřeží směrem na sever a oblast údolí Beqa na severovýchodě (Jozue 13,1–6). Kniha Soudců jde ještě dál, když na územích více než poloviny kmenů vyjmenovává důležité kenaanské enklávy, které je třeba dobýt. Velká kenaanská města v pobřežní nížině a severních údolích jako například Megido, Bet Šeán, Dor a Gezer se v knize Soudců uvádějí jako nedobytá, ačkoli kniha Jozue jejich panovníky uvádí v seznamu poražených kenaanských králů. Navíc Amónovci a Moábci na druhé straně Jordánu nadále zůstávali izraelskými nepřáteli. A divocí Midjánci a amálekité nájezdníci na velbloudech, kteří přicházeli z pouště, představovali vždy pro izraelský národ nebezpečí. Hrozba, které museli čerstvě usazení Izraelci čelit, tak byla jak vojenská, tak náboženská. Vnější nepřátelé ohrožovali Izraelce na životě. Od Kenaanců, kteří v zemi zbyli, pak hrozilo nebezpečí, že Izraelce zlákají k odpadlictví, a zničí tak moc výsostné smlouvy, kterou s Izraelem uzavřel Bůh.

Dalo se tak očekávat mnoho let dlouhých zápasů. V knize Soudců, která následuje po knize Jozue, nacházíme velmi bohatou sbírku napínavých válečných a hrdinských příběhů, které se odehrávají v bitvách mezi Izraelci a jejich sousedy. Obsahuje jedny z nejbarvitějších postav a nejpozoruhodnějších scén v Bibli. Kálebův mladší bratr Otniel bez pomoci porazí vojsko záhadného nepřítele Kúšana Rišátajimského, „krále aramského Dvojříči“ (Soudců 3,7–11). Ehúd, syn Benjamince Géry, nebojácně zabije v komnatě Eglóna, mocného, ale až komicky tlustého moábského krále (3,12–30).

Šamgar pobije šest set Pelištejců bodcem na pohánění dobytka (3,31). Debóra a Bárak vyburcuji izraelské kmeny k boji proti nebezpečným zbylým kenaanským králům ze severu. A hrdinná Jáel, žena Kénijce Chebera, zabíjí kenaanského velitele Síseru ve spánku tím, že mu do hlavy zatluče stanový kolík (4,1–5,31). Gedeon z kmene Manases očistí zem od modloslužby a ochrání svůj lid před pouštními nájezdníky, Midjánci (6,1–8,28). A pak je zde známý příběh o Samsonovi, hrdinovi z kmene Dan, kterého zradí a o vlasy připraví pelištejská svůdkyně Dalila. Slepý a ponížený Samson umírá v Gáze poté, co na sebe strhne sloupy velkého pelištejského chrámu boha Dáгона (13,1–16,31).

Teologické poselství tohoto raného období osídlování se objasňuje v úvodních kapitolách knihy Soudců. Každý projev odpadlictví zákonitě stíhá trest. Pokud se Izraelci budou místního obyvatelstva stranit, budou odměněni. Pokud ale podlehnou pokušení a začnou se jim přizpůsobovat, postihne je přísný a okamžitý trest. Izraelci však tohoto varování nedbají. Pouze když je vedou Bohem pověřeni spravedliví vůdci, kterým se říká „soudci“, upouštějí Izraelci alespoň na chvíli od hříšného počínání:

Izraelci se dopouštěli toho, co je zlé v Hospodinových očích, a sloužili baalům. Opustili Hospodina, Boha svých otců, který je vyvedl z egyptské země. Chodili za jinými bohy, za božstvy těch národů, které byly kolem nich, a klaněli se jim. Tak Hospodina uráželi. Opustili Hospodina a sloužili Baalovi a Aštoretě. Proto Hospodin vzplanul proti Izraeli hněvem a vydal jej do rukou plenitelů a ti jej plenili. Vydal jej napospas okolním nepřátelům, že už vůbec před svými nepřáteli nemohli obstát. Pokaždé, když vytrhli do boje, zle na ně dopadla Hospodinova ruka, jak jim to Hospodin prohlásil a přísahou stvrdil. Doléhalo na ně veliké soužení. I povolával Hospodin soudce, aby je vysvobozovali z rukou plenitelů. Avšak ani své soudce neposlouchali, dál smilnili s jinými bohy a klaněli se jim. Brzo sešli z cesty, po níž chodili jejich otcové v poslušnosti Hospodinových příkázání; vůbec tak nejednali. Kdykoli jim Hospodin povolával soudce, býval se soudcem a vysvobozoval je z rukou nepřátel po všechny soudcovy dny. Hospodin měl totiž s nimi soucit, když sténali pod svými utlačovateli a tyrany. Po soudcově smrti si však opět počínali hůře než jejich otcové, chodili za jinými bohy, sloužili jim a klaněli se jim. Nevzdali se svých způsobů ani svého zatvrzelého počínání. (Soudců 2,11–19)

Nabízí nám Bible pravdivou verzi historie? Bylo to skutečně tak, že Izraelci ctili po staletí jednoho Boha, avšak občas se nechali zlákat svými sousedy a sklouzli k mnohobožství? A jak vůbec žili? Jaká byla jejich kultura? Kromě příběhů o neustálém zápasu s modloslužebnictvím nám Bible o každo-

denním životě Izraelců říká velmi málo. Z knihy Jozue se především dozvídáme o přesných hranicích jednotlivých kmenových území. V knize Soudců čteme o bitvách Izraelců s nepřáteli. Bible nám však sděluje velmi málo o typu sídlišť, která Izraelci zakládali nebo čím se živili. Poté, co celá staletí pracovali na egyptských stavbách a po 40 let putovali neobydlenou pustinou Sinajského poloostrova, je nepravděpodobné, že by se byli schopni bez problémů pustit do obdělávání úzkých kenaanských údolí a kamenitých horských políček. Jak se mohli tak najednou naučit obdělávat půdu a rychle se přizpůsobit zvykům a útrapám usedlického vesnického života?

Přistěhovalci z pouště?

Z Merneptahovy stély víme, že v roce 1207 př. n. l. žil v Kenaanu národ jménem Izrael. I když o historické přesnosti knihy Exodus a příběhů o dobytí Kenaanu existovaly pochybnosti, jen velmi málo biblistů či archeologů až do velmi nedávné doby pochybovalo o tom, že Izraelci byli přistěhovalým národem, který do Kenaanu přišel zvenčí.

Zřejmý rozdíl mezi Kenaanci a Izraelci se nejvíce projevoval v oblasti hmotné kultury. Když archeologové prováděli terénní výzkum na místě zničených kenaanských měst z mladší doby bronzové, nacházeli hned nad vrstvou vyhořelých měst porůznu rozptýlené, nahodile vykopané jámy a hrubou keramiku. Podle jejich názoru to byly zřejmě pozůstatky provizorních stanových táborů „seminomádů“. Mnoho vědců se domnívalo, že v této archeologické situaci lze rozeznat známý fenomén, totiž masové stěhování kočovných obyvatel pouště, kteří napadli osídlenou zem, pak se zde začali usazovat a postupně si osvojili usedlický způsob života. Vědci, kteří byli obeznámeni s beduinskými nájezdy na zemědělské oblasti na Předním východě, byli toho názoru, že se nomádi a usedlí zemědělci dostávali opakovaně do střetu. Podle nich šlo o věčný zápas mezi pouští a obdělávanou půdou. I když Izraelci pravděpodobně do Kenaanu nepřitáhli jako jednotné vojsko, zdálo se, že jejich příchod dosvědčují jasné stopy. Monumentální stavby, drahocenné dovážené zboží a jemné keramické nádoby, které se odkryly ve vrstvách starších kenaanských měst, nahradila hrubá tábořiště a nástroje Izraelců. Mělo se za to, že noví osídlenci byli na mnohem nižší civilizační úrovni než původní obyvatelstvo.

Výsledkem srovnání způsobu života, který obě skupiny vedly, byl tzv. model „pokojné infiltrace“. Jako první jej představil německý biblista Albrecht Alt ve 20. letech 20. století. Alt se domníval, že Izraelci byli pastevcí, kteří se v závislosti na ročním období pohybovali se svými stády mezi okra-

jem pouště a osídlenými územími. Z důvodů, které Altovi nebyly zcela jasné, se někdy na konci mladší doby bronzové začali usazovat na řídkce osídlené kenaanské vysočině.

Podle Alta byl tento proces ze začátku pozvolný a poměrně pokojný. Přistěhovalí izraelští pastevcí mýtili lesy a v malém měřítku se začali zabývat sezónním obděláváním půdy a chovem dobytka. Časem se více usadili, založili stálé vesnice a více se zaměřili na obdělávání půdy. Podle Altovy teorie se Izraelci dostali do střetu s Kenaanci teprve později, když počet novousedlíků vzrostl a potřebovali stále více půdy a vodních zdrojů. Spory o půdu a vodu nakonec vedly k místním potyčkám, které se staly předlohou zápasů mezi Izraelci a Kenaanci, jak je barvitě líčí kniha Jozue. (Podrobněji o teorii pokojné infiltrace viz příloha C.)

Podle této teorie tak přistěhovalí Izraelci nebyli jednotným vojskem, nýbrž rozptýlenou skupinou pastevců. Merneptahova stěla neprozrazuje nic bližšího o přesné poloze, velikosti nebo charakteru izraelského národa. Ovšem z jiných egyptských dokumentů (ze kterých se bohužel zachovala pouze část) se dozvídáme o dvou skupinách, které buďto záměrně nebo z donucení žily na okraji kenaanské městské společnosti. Vědci, kteří pátrali po nejstarších Izraelcích, věnovali oběma skupinám velkou pozornost.

První skupinou jsou Apiru, které dopisy z Tel el-Amarny ze 14. století (i další texty z doby bronzové) popisují značně nelichotivě. Žili mimo většinou kenaanskou společnost. Z domovů je vyhnala válka, hladomor nebo velké daně. Někdy se popisují jako psanci nebo lupiči, někdy jako nájemní žoldáci. V jednom případě se o nich udává, že se v Egyptě nechávali najímat na stavbu vládních staveb. Byli to zkrátka utečenci či lidé, kteří nechtěli dále žít v daném systému a vzbouřili se. Žili na okraji městské společnosti. Nikdo z mocných je asi příliš v lásce neměl. Nejhorší věc, kterou místní nevýznamný král mohl o svém sousedu prohlásit, bylo, že se „spolčil s Apiru“. V minulosti se vědci domnívali, že slovo Apiru (a jeho jiné formy *Hapiru* nebo *Habiru*) lingvisticky přímo souviselo se slovem *Ibri* neboli Hebreové, a že tím pádem Apiru z egyptských pramenů byli starověkými Izraelci. Dnes víme, že to není tak jednoduché. Toto jméno se vyskytovalo po mnoho staletí a na celém Předním východě, což svědčí o tom, že mělo spíše socioekonomický význam. Neoznačovalo konkrétní etnickou skupinu. Je však možné, že si lidé Apiru pamatovali i v pozdějších staletích a vtělili je do biblických vyprávění.

Druhá skupina, která se objevuje v egyptských textech byli Šosu. Zřejmě to byli kočovní pastevcí, kteří se svými stády ovcí a koz žili hlavně v kenaanském a zajordánském pohraničí. Tuto skupinu popisuje zpráva o útoku, kterým Egypťané zasáhli proti vzbouřencům v jižním Kanaanu za vlády

Ramesse III. v první polovině 12. století př. n. l. Egyptský autor líčí rabování „jejich stanových táborů, majetku a dobytka, jichž bylo bezpočet“. Očividně byli problematickým a neovladatelným živlem a obzvlášť velký počet jich žil na poušti a v hornatém pohraničí. Ví se o nich, že se také občas dostali do východní egyptské Deltý. Dosvědčuje to papyrus ze 13. století př. n. l., který zaznamenává jejich pohyb přes egyptské hraniční pevnosti.

Mohlo by jedno z těchto seskupení být oním záhadným „Izraelem“ jenom s jiným jménem?

Vyhnaní zemědělci?

Altova teorie pokojné infiltrace byla v 70. letech 20. století vystavena ostré kritice. Do popředí totiž vstoupily nové a mnohem podrobnější etnografické poznatky a antropologické teorie o vztahu kočovných pastevců a usedlých skupin obyvatelstva na Předním východě. Vědci vyvrátili starší představy o konfliktu mezi pouští a obdělanou půdou. Ukázalo se, že zemědělci a pastevci byli navzájem propojeni a že si rozhodně nebyli cizí. Byli nedílnými součástmi jedné společnosti. V 60. a 70. letech 20. století tak vznikla další jedinečná teorie o původu Izraelců.

Jako první ji představil americký biblista George Mendenhall a později ji rozvinul americký biblista a sociolog Norman Gottwald. Tato teorie tvrdila, že starověcí Izraelci nebyli ani dobyvačnými nájezdníky, ani nomády, kteří se postupně infiltrovali, ale zemědělci, kteří se vzbouřili a z kenaanských měst uprchli do liduprázdných hor. Mendenhall a Gottwald se na základě poznatků z egyptských dokumentů (zejména tabulek z Tel el-Amarny) domnívali, že Kanaan mladší doby bronzové byl vysoce sociálně rozvrstvenou společností, v níž postupně vzrůstalo sociální napětí a ekonomická nerovnost. Městská elita ovládala půdu, majetek i obchod. Zemědělci na vesnicích přišli jak o majetek, tak o svá práva. Situace v Kanaanu se v pozdější fázi mladší doby bronzové stala nesnesitelnou. Obyvatelé byli vystaveni vysokým daním, bezprávi ze strany majitelů půdy a neustálému útlaku jak od místních, tak od egyptských představitelů moci.

Mendenhall a Gottwald se proto domnívali, že mnoho lidí nemělo jinou možnost než odejít ze svých domovů a hledat novou půdu. Z některých se stali Apiru, tedy lidé žijící na okraji společnosti, kteří nepřestávali znepokojovat vládnoucí vrstvu. Mnoho z nich se usadilo v poměrně vylidněných leších vysočiny, daleko od kenaanské nebo egyptské nadvlády. V nové domovině tito vzbouření zemědělci založili spravedlivější společnost, která byla svobodnější a méně společensky rozvrstvená. Stali se z nich „Izraelci“.

Gottwald se dále domníval, že nové myšlenky společenské rovnosti přinesla do Kenaanu malá skupinka lidí, kteří přišli z Egypta a usadili se na vysočině. Podle něj bylo pravděpodobné, že na tuto skupinu měly vliv některé neortodoxní egyptské náboženské představy, možná šlo o stejné představy, které vyvolaly Akhenatenovu monoteistickou revoluci ve 14. století př. n. l. Noví usedlíci na vysočině se soustředili právě kolem této skupiny. Vzestup Izraele tak byl podle Mendenhalla sociální revolucí chudých proti jejich feudálním pánům. Hnutí nacházelo podporu v nové vizionářské ideologii.

Tato teorie ovšem nenašla oporu v žádných archeologických nálezech. Většina nálezů ji naopak popírá. Jak jsme se již zmínili, hmotná kultura nových vesnic se od kultury kenaanských nížin značně lišila. Pokud by usedlíci byli skutečně uprchlíky z nížin, musela by se jejich architektura i styly keramiky hmotné kenaanské kultuře více podobat. Navíc se při nedávných archeologických výzkumech měst mladší doby bronzové ukázalo, že venkovská část kenaanské společnosti začala upadat již v 16. století př. n. l. Oslabený a méně zalidněný venkov (a s tím související pokles zemědělské výroby) se možná na zhroutilí městské kultury podílel. Rozhodně z něj však nemohla vyjít nová osídlovací vlna. Dalším argumentem proti teorii sociální revoluce je, že i po skončení mladší doby bronzové a zničení kenaanských městských center, většina vesnic v nížině (nebylo jich mnoho) přežila a život v nich ubíhal tak jako doposud. To je zřejmé v centru kenaanské kultury, v Jizreelském a Jordánském údolí, a v jižních pobřežních nížinách Pelištev.

Z těchto závěrů vyplývá, že skutečně není možné, aby zástupy vzbouřených lidí odešly ze svých vesnic v nížinách a začaly nový život v hornatém pohraničí. Odpověď na otázku „Kdo byli Izraelci?“ musela přijít odjinud.

Náhly archeologický průlom

Určování biblických míst a obecnější sociologické teorie o Izraelcích vycházely ve starším období z rozluštěných zlomků nápisů a ze subjektivní interpretace biblických příběhů. Neopíraly se však příliš o archeologii. Je smutnou skutečností, že archeologové při pátrání po původu Izraelců hledali celá léta na nesprávných místech. Poněvadž mnoho z nich bralo vyprávění o Jozuovi doslova, soustředili veškeré své úsilí na vykopání velkých *telů* kenaanských měst, jako například Jericha, Bét El, Lakiše a Chasóru. Dnes víme, že tento postup nebyl správný, poněvadž i když nám velké *tely* odhalily mnoho informací o městské kultuře mladší doby bronzové, o Izraelcích nám nesdělily téměř nic.

Tato významná kenaanská města se nacházela na pobřežní nížině a v údolích, daleko od zalesněných horských oblastí, kde se objevil raný Izrael. Před koncem 60. let byl proveden pouze jeden komplexní archeologický výzkum, který zkoumal čistě izraelská naleziště. Provedl jej izraelský archeolog Jochanan Aharoni v okrajové oblasti – na samém severním okraji území, které později patřilo Izraeli, v nehostinných a zalesněných horách horní Galileje. Aharoni objevil, že na tomto území nebyla žádná naleziště z mladší doby bronzové a že osídlení z doby železné I (asi 12.–11. století př. n. l.) představuje asi dvacet malých sídlišť. Aharoni se domníval, že zde sídlily kmeny Neftalí a Ašer. Zdálo se, že Aharoniho terénní výzkum v horní Galileji potvrzuje teorii pokojné infiltrace. Jediným problémem bylo, že se jeho nálezy ze severu našly příliš daleko od centra izraelského osídlení.

Jakkoli to může překvapovat, centrální izraelské území v horách západní Palestiny mezi Jizreelským a Jordánským údolím bylo pro archeology téměř neznámou oblastí. Na vině nebyly jenom priority vědců. Válka a politické nepokoje na Středním východě od 20. let do roku 1967 důkladnému archeologickému výzkumu ve vnitrozemí hornaté země bránily. Ovšem později, po roce 1976 se archeologická mapa krajiny zcela změnila. Mladá generace izraelských archeologů ovlivněná novými trendy ve světové archeologii vyrazila do terénu s novými metodami. Nezaměřovali se pouze na výkopy. Jejich cílem bylo starověkou krajinu vysočiny probádat, zmapovat a analyzovat.

Již ve 40. letech si archeologové uvědomili, jak důležité jsou regionální průzkumy, které zkoumají typy osídlení v delším časovém úseku. Zatímco výkopy jednotlivých nalezišť poskytují představu o hmotné kultuře starověkého obyvatelstva na jednom místě (určuje se, jak za sebou šly styly keramiky, odkrývají se šperky, zbraně a hrobky jednoho společenství), regionální průzkumy poskytují širší kontext. Archeologové zmapují starověká naleziště na velkém území a pomocí charakteristických keramických střepů sebraných na povrchu určí jejich stáří. Tyto výzkumy odhalují, kde se lidé usazovali a jak velká byla jejich sídliště. Z toho, kde se v krajině rozhodli usadit (například na vrcholcích kopců spíše než v údolích), jakým hospodářským odvětvím se věnovali (například pěstování obilí spíše než zahradnictví) a zda-li měli snadný přístup k hlavním cestám a vodním zdrojům, lze o životním stylu a sociální identitě obyvatel velké oblasti mnohé usoudit. Navíc průzkumy, při kterých se mapují naleziště z mnoha různých období, umožňují archeologům vysledovat dlouhodobé změny v demografickém vývoji daného regionu.

Od roku 1967 se centrum izraelského osídlení intenzivně zkoumá. Jde o tradiční území kmenů Judy, Benjamina, Efraima a Manasese. Týmy archeologů a studentů pročesaly prakticky všechna údolí, hřebeny a svahy, aby jim

neunikly pozůstatky zdí nebo rozptýlené keramické střepy. Práce v terénu byla pomalá, na 300 hektarů bylo průměrně potřeba jeden den práce. Archeologové zaznamenávali údaje o sebemenší známce osídlení od doby kamenné až po osmanské období. Cílem bylo získat představu o dlouhodobé historii osídlení na vysočině. K určení velikosti každého sídliště v každém období, kdy na něm sídlili lidé, se použily statistické metody. Sbíraly se a zkoumaly informace o přírodních podmínkách každého naleziště. Záměrem bylo zjistit, jak v různých oblastech vypadala původní krajina. V několika slibných případech se přistoupilo i k výkopu.

Tyto výzkumy znamenaly ve zkoumání raného Izraele zásadní obrat. Objevení pozůstatků husté sítě horských vesnic, jež všechny vznikly během několika generací, naznačovalo, že kolem roku 1200 př. n. l. se v centru kenaanské vysočiny udály velké společenské změny. Nenašla se žádná stopa po násilné invazi, ani po infiltraci jasně definované etnické skupiny. Místo toho se zdálo, že se jednalo o revoluci ve způsobu života. Na původně řídké osídlené vysočině, která se táhla od Judských hor na jihu po samařské pohorí na severu, daleko od hroutících se kenaanských měst, náhle vzniklo na vrcholcích hor asi dvě stě padesát osad. A to byli první Izraelci.⁹

Život v horském pohraničí

Výkopy některých malých nalezišť z doby železné I, která byla objevena během zmiňovaných průzkumů, ukázaly, že náhlá vlna osídlení vysočiny probíhala překvapivě jednotvárně. Noví usídlenci obvykle vesnice stavěli na vrcholku kopce nebo na příkrém svahu, odkud měli výhled na okolní krajinu. Vesnice byly většinou v otevřené krajině, se kterou sousedily přirozené lesy tvořené hlavně buky a řečíky terpentýnovými. V některých případech se vesnice nacházely na okraji úzkých údolí, mezi horami, pravděpodobně kvůli snadnějšímu přístupu k polím. V mnoha případech se postavily na úrodné půdě v těsné blízkosti dobrých pastvin na poušti. V každém případě se zdá, že vesnice byly soběstačné. Jejich obyvatelé čerpali vodu z blízkých pramenů nebo uchovávali zimní dešťovou vodu v cisternách, vytesaných do skály a omítnutých. Daly se využívat po celý rok. Největším překvapením byla malá rozloha vesnic. Ve většině případů jejich rozloha nepřesahovala

⁹ I když nelze zjistit, zda se v této době již plně vytvořilo vědomí národní identity, označujeme tyto horské vesnice jako „izraelské“, poněvadž řada z nich byla nepřetržitě obydlena až do období království. Z tohoto období máme bohaté, jak biblické, tak mimobiblické prameny, které dosvědčují, že se obyvatelé vesnic vědomě označovali jako Izraelci.

půl hektaru a podle odhadů v nich bydlelo jenom kolem padesáti dospělých a padesáti dětí. Dokonce i největší sídliště na vysočině dosahovala pouze jeden a půl hektaru a bydlelo v nich jen několik stovek lidí. Na vrcholu osídlovacího procesu, kolem roku 1000 př. n. l., nepřesahoval celkový počet obyvatel horských vesnic 45 000.

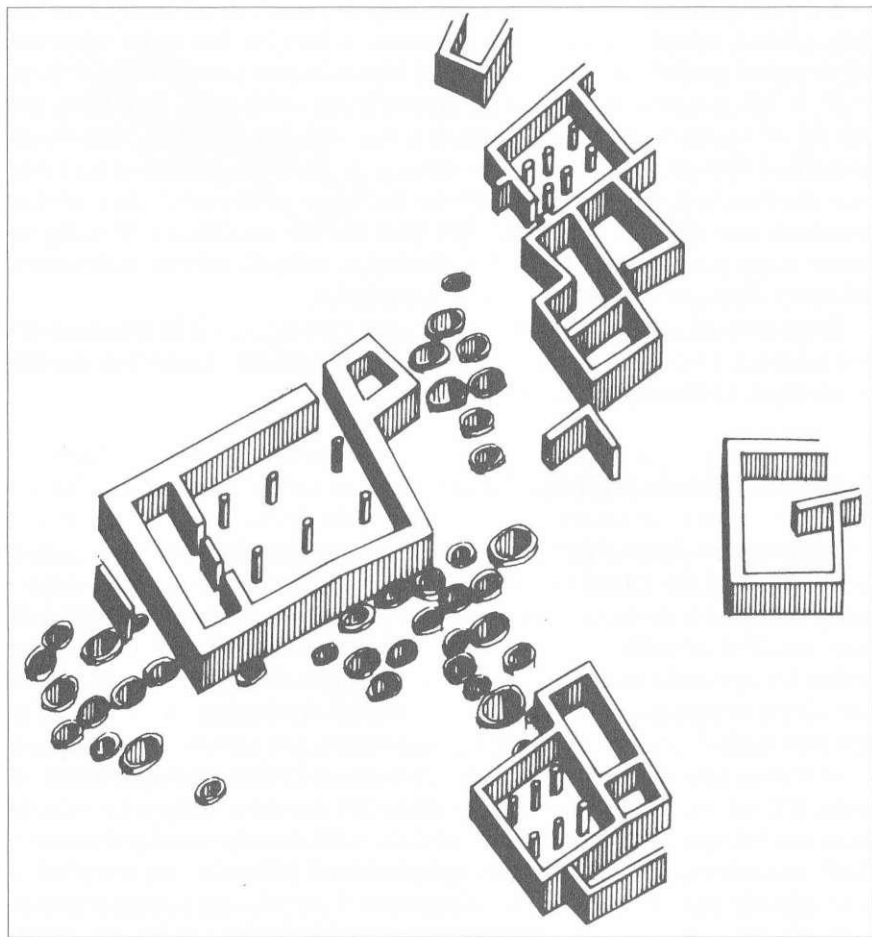
Na rozdíl od kultury kenaanských měst a vesnic v nížinách, nebyly v horských vesnicích žádné veřejné budovy, paláce, sklady ani chrámy. Téměř zcela chybí známky rozvinutějšího uchovávání záznamů, ať už jde o psané dokumenty, pečete nebo otisky pečeti. Nenašly se žádné známky přepychu, žádná dovezená keramika a téměř žádné šperky. Domy ve vesnici byly přibližně stejně velké, což naznačuje, že mezi rodinami nebyly větší majetkové rozdíly. Domy byly postavené z neopracovaného kamene, střecha horního patra byla podepřená hrubými kamennými sloupy. V průměrném domě, tedy přibližně na 55 m², bydlelo pravděpodobně čtyři až pět lidí, tedy v podstatě nejbližší rodina. V mnoha vesnicích vykopali vesničané jámy na skladování obilí a ohraničili je kameny (obr. 10). Tato síla, dále velký počet čepelí srpů a mlecí kameny nalezené v každém domě dokazují, že pěstování obilí bylo jednou z hlavních činností, kterou se vesničané zabývali. Chov stád byl však stále důležitý. V blízkosti domů měli vesničané oplocené pozemky, kam na noc zaháněli stáda, aby je uchránili před dravci.

Život ve vesnici byl prostý. Keramika byla hrubá a jednoduchá, vesničané neměli žádné nádherné nebo bohatě zdobené nádoby. K předmětům, které používali v domácnosti, patřily hlavně džbány na skladování potravin a hrnce na vaření, tedy základní kuchyňské potřeby každodenního života. Džbány se zřejmě užívaly na skladování vody, oleje a vína. Nevíme téměř nic o pohřebních zvycích, poněvadž hroby byly jednoduché a zemřelí byli do hrobu ukládáni bez obětních obřadů. Nenalezly se téměř žádné stopy kultu. Ve vesnici se nenašly žádné svatyně, takže o konkrétních náboženských představách těchto lidí nevíme nic. Pouze v jednom případě, na nalezišti na malém pahorku na severní vysočině, které odkryl Amihaj Mazar z Hebrejské univerzity, se našla figurka bronzového býka. To by mohlo svědčit o tom, že se zde uctívala tradiční kenaanská božstva. Na jiném nalezišti, na hoře Ebal objevil Adam Zertal z haifské univerzity neobvyklý kamenný útvar, který označil za raný izraelský oltář. O přesné funkci tohoto místa a o pozemku kolem něj, který byl obehnán zdí, se ovšem vedou spory.

Za povšimnutí také stojí, že v rozporu s biblickým vyprávěním, které líčí téměř nepřetržité válčení mezi Izraelci a jejich sousedy, nebyly vesnice opevněny. Buď se obyvatelé cítili ve svých zapadlých osadách bezpeční, a proto nepotřebovali investovat do opevnění, nebo neměli prostředky či organizační schopnosti, aby se do takové práce pustili. Nenašly se žádné

zbraně jako například meče nebo kopí, ačkoli podobné nálezy se ve městech v nížinách nacházely běžně. Nenašly se ani známky požáru či náhlé zkázy, které by svědčily o násilném útoku.

Archeologové vykopali téměř celou vesnici Izbet Sartah z doby železné I, která se nachází na západním okraji vysočiny a ze které je vidět pobřežní nížina. Ze zjištěných údajů bylo možné spolehlivě určit, čím se vesnice živila. Podrobnou analýzu získaných údajů provedl Baruch Rosen, izraelský

Obr. 10: Domy se sloupy a obilné sýpky v odkrytém úseku vesnice Izbet Sartah z mladší doby železné I, která se nacházela v západním předhůří.

specialista na starověkou zemědělskou výrobu a potravu. Zjistil, že tato vesnice (zhruba 100 obyvatel) pravděpodobně žila z 800 hektarů okolní půdy, z níž bylo 450 hektarů obdělávaných a zbytek se využíval k pastvě. V podmínkách starší doby železné a předpokládáme-li, že obyvatelé měli k dispozici asi 40 volů na orání půdy, se na polích mohlo urodit až 53 tun pšenice a 21 tun ječmene za rok. Obyvatelé navíc chovali asi 300 ovcí a koz. (Je však nutno poznamenat, že se tato vesnice nacházela v úrodné oblasti podhůří. Většina vesnic na vysočině se na tak úrodné půdě nenacházela.)

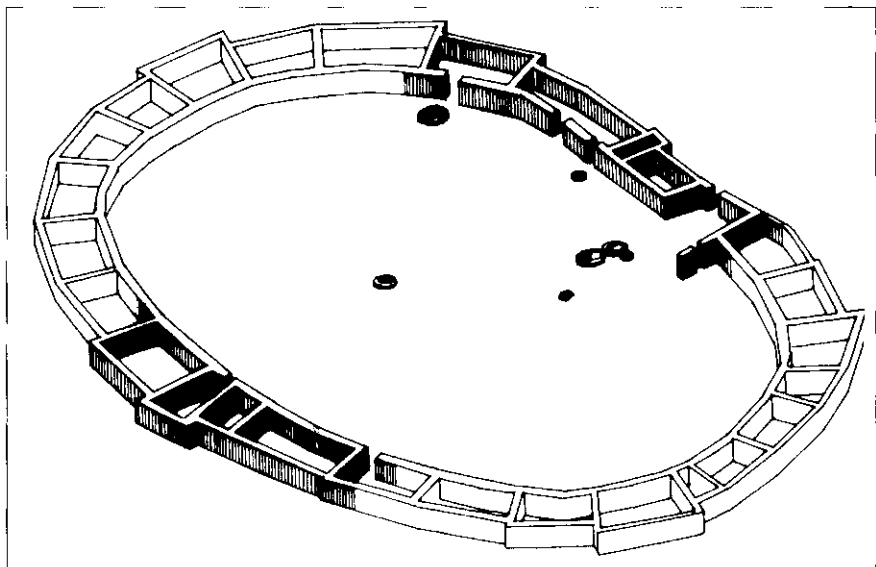
Z těchto poznatků vyplývá, že nejdůležitější zápasy první Izraelci nesváděli s lidmi, nýbrž s kamenitým terémem, s hustým lesem na vysočině a s drsnými a někdy nepředvídatelnými klimatickými podmínkami. Zdá se však, že žili poměrně v míru a byli hospodářsky soběstační. Byli poměrně daleko od místních obchodních stezek a také vzdálenost mezi jednotlivými vesnicemi byla značná. Nenašly se důkazy, že by mezi vesnicemi na vysočině docházelo k výměně zboží. Proto také není překvapivé, že v těchto vesnicích nesvědčí nic o podstatnější společenské stratifikaci. Nenašly se žádné stopy po správních budovách úředníků, velkých sídlech hodnostářů ani specializované výrobky zručných řemeslníků.

První Izraelci se tedy objevili kolem roku 1200 př. n. l. a byli to pastevci a zemědělci, kteří žili v horách. Jejich hospodářství jim vystačilo právě tak na živobytí. Tolik tedy víme. Odkud ale přišli?

Nová vodítka k původu Izraelců

Ukázalo se, že odpověď na otázku izraelského původu se skrývala v pozůstatcích nejstarších sídlišť. Ve většině vesnic na vysočině, ve kterých se provedly vykopávky, se ovšem našel archeologický materiál, který svědčil o životě Izraelců několik desetiletí nebo i staletí po vzniku vesnic. Během těchto let obyvatelé rozšířili a přebudovali domy a dvory. Jen ve velmi málo případech se pod pozdějšími stavbami uchovaly nedotčené pozůstatky původního sídliště. Jedním z případů bylo již zmiňované naleziště Izbet Sartah.

Stavby nejstarší fáze osídlení měly velmi neobvyklý půdorys, který se velmi lišil od pozdějšího shluku obdélníkových domů se sloupy. První sídla měla oválný tvar. Velký nezastřešený dvůr obklopovaly místnosti uspořádané do kruhu (obr. 11). Místnosti na sebe těsně přiléhaly, takže tvořily jakýsi souvislý pás, který vnitřní dvůr chránil. Obyvatelé sem pravděpodobně zaháněli svá stáda ovcí a koz. Archeologové našli také několik sil, čepelí srpů a mlecích kamenů, což svědčí o tom, že se obyvatelé vesnice rovněž v malé míře věnovali pěstování obilí.

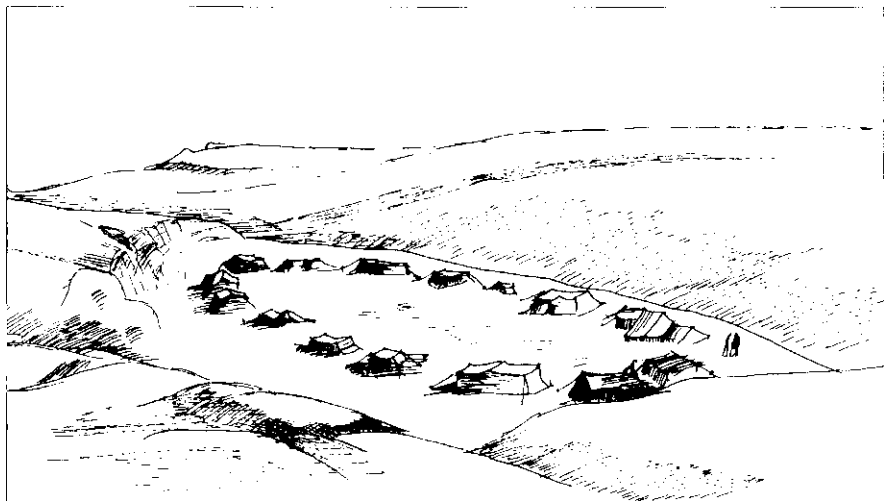

Obr. 11: Vesnice Izbet Sartah ve starší době železné I. Oválný půdorys svědčí o tom, že se obyvatelé zabývali pastevectvím.

Podobná oválná naleziště se našla v centrální vysočině a v negevské vysočině na jihu. Srovnatelná naleziště z jiných období se našla také na Sinaji, v Jordánsku a v jiných oblastech Středního východu. Obecně se zdá, že tento typ obehnaného pozemku je charakteristický pro sídla na vysočině a v pouštním pohraničí. Půdorys této velmi rané vesnice z doby železné I se podobá nejen nalezištím ve stepi z doby bronzové a železné, ale i beduínským stanovým tábořištím, které popsali a dokonce vyfotografovali cestovatelé v Judské poušti, Zajordáni a na Sinaji na konci 19. a začátku 20. století (obr. 12). V těchto tábořištích obklopoval kruh stanů nezastřešené prostranství, kam se na noc zahánělo stádo. Naleziště na vysočině a v Negevu z doby železné se uspořádáním, velikostí a počtem částí těmto stanovým tábořištím nápadně podobají. I když na starověkých sídlištích nahradily přenosné stany kamenné zdi, uspořádání obou sídel svědčí o jejich funkci. Jejich minulí i současní obyvatelé byli pastevcí, jejichž hlavní starostí bylo ochránit svá stáda. Z vykopávek raných vesnic tedy vyplývá, že velká část prvních Izraelců byla kdysi kočovnými pastevcí.

Byli to však kočovní pastevcí, kteří prošli velkou proměnou. Předpokládáný přechod od nejstarších stanových táborů k vesnicím, které měly

Obr. 12: Náčrtek z 19. století zachycuje oválné tábořiště beduinů poblíž Jericha.

podobný půdorys, jenom byly kamenné. Pozdější přechod k trvalejším obdélníkovým domům se sloupy nasvědčuje, že jejich obyvatelé zanechali svého kočovného stylu života, vzdali se velké části svých zvířat a trvale přešli na zemědělství. Podobnou proměnu lze na Středním východě pozorovat i dnes. Beduíni, kteří se chtějí usadit, často nahrazují své stany kamennými nebo cihlovými stavbami, které mají podobný tvar jako původní stany. Často také v půdoryse jejich prvního sídla zachovávají půdorys tradičního stanového tábořiště. Později od tohoto zvyku postupně upouštějí a přecházejí na běžný typ vesnice. Velmi podobný vývoj je vidět na pozůstatcích vesnic na vysočině z doby železné I.

Pro tento vývoj mluví další znak. Také typ míst, která si usedlíci z doby železné I pro svá první sídla vybírali, dosvědčuje, že se jedná o kočovné pastevce. Mnoho sídel z počátku osídlování vrchoviny v době železné se nacházelo ve východní části kraje, nedaleko od okraje pouště. Když si lidé založili sídla v této oblasti, umožňovalo jim to pokračovat s pastevectvím a postupně přecházet na pěstování obilí jako svůj hlavní zdroj obživy. Na západ se tato sídla rozšířila teprve později. Západ vrchoviny byl k pastevectví a pěstování obilí méně příhodný, lépe se zde ovšem pěstují olivy a vinná réva.

Mnoho prvních Izraelců tak bylo původně nomády, z kterých se postupně stali zemědělci. I nomádi ovšem musí odněkud přijít. V této otázce nám nedávne archeologické nálezy také mohou nabídnout jistá vodítka.

Kenaanské skryté koloběhy

Během rozsáhlého výzkumu vysočiny v nedávných letech se shromáždily údaje o podobě lidského osídlení v této oblasti po dobu mnoha tisíciletí. Jedním z největších překvapení bylo, že mohutná osídlovací vlna ve 12. století př. n. l., kdy se pastevcí usídlili a stali se z nich zemědělci, nebyla ojedinělým jevem. Archeologické nálezy dosvědčily, že před 12. stoletím došlo ke dvěma dalším vlnám osídlování vrchoviny. Obě však skončily tím, že se obyvatelé nakonec vrátili k rozptýlenému pasteveckému způsobu života.

OBDOBÍ	DATA	HLAVNÍ CHARAKTERISTIKA
Starší doba bronzová	3500–2200 př. n. l.	<i>První osídlovací vlna</i> , asi 100 sídel.
Přechodná doba bronzová	2200–2000 př. n. l.	Krise osídlení. Většina sídlišť opuštěna.
Střední doba bronzová	2000–1550 př. n. l.	<i>Druhá osídlovací vlna</i> , asi 220 sídlišť.
Mladší doba bronzová	1550–1150 př. n. l.	Krise osídlení, jenom asi 25 sídel.
Doba železná I	1150–900 př. n. l.	<i>Třetí osídlovací vlna</i> , asi 250 sídel.
Doba železná II	900–586 př. n. l.	Systém osídlení se rozvíjí a dosahuje více než 500 sídel (8. stol. př. n. l.)

Tabulka 3: Osídlovací vlny na vysočině.

Nyní víme, že k prvnímu osídlování vrchoviny došlo ve starší době bronzové, kolem roku 3500 př. n. l., tedy více než 2000 let před vznikem Izraele. Na vrcholu této vlny bylo po centrálním hřebeni roztroušeno téměř 100 vesnic a větších měst. Více než o 1000 let později, kolem roku 2200 př. n. l. obyvatelé většinu sídel na vrchovině opustili a vrchovina se opět stala neobydlenou oblastí. Ovšem ve střední době bronzové, krátce po roce 2000 př. n. l., začala nabývat na síle druhá osídlovací vlna, která byla větší než ta první. Tato vlna začala založením malých rozptýlených vesnic, postupně však

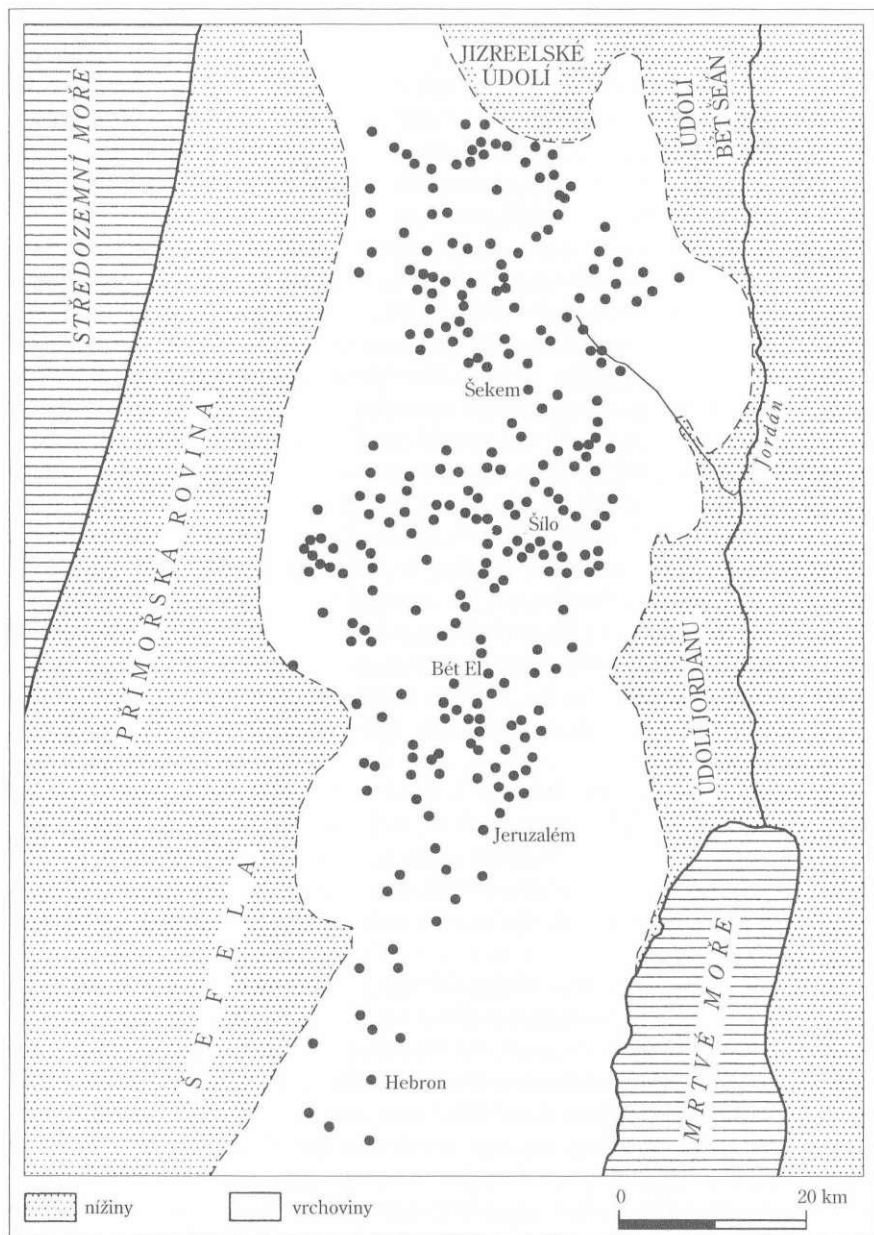
došlo k vytvoření složité sítě 220 sídel, jež zahrnovala malé vesnice, města i oblastní opevněná centra. Počet obyvatel druhého osídlení se odhaduje zhruba na 40 000. Řada nejdůležitějších opevněných center tohoto období – Hebron, Jeruzalém, Bét El, Šilo a Šekem – se stane důležitými centry v izraelském období. Druhá vlna osídlování vrchoviny ovšem skončila někdy v 16. století př. n. l. Tentokrát se vrchovina stala řídcem obydleným pohraničním pásmem na dobu čtyř staletí.

Nakonec, jako třetí, hlavní vlna, začalo kolem roku 1200 př. n. l. izraelské osídlování (obr. 13). Podobně jako předešlé osídlovací vlny začalo zakládáním malých venkovských sídlišť. Počáteční počet obyvatel byl asi 45 000 a žili ve 250 sídlech. Postupně ovšem došlo k rozvoji sídlišť, až vznikl rozvinutý systém osídlení, ve kterém byly zastoupeny malé vesnice, středně velká oblastní trhová města i velká města. Když tato osídlovací vlna po založení judského a izraelského království v 8. století př. n. l. kulminovala, bylo na vysočině přes 500 sídlišť a žilo zde asi 160 000 obyvatel.

Velký nárůst obyvatelstva byl umožněn plným využitím zemědělského potenciálu oblasti. Vysočina se výborně hodí k pěstování oliv a vinné révy, což jsou nejvýnosnější odvětví tradičního hospodářství na Středním východě. Pravděpodobně během všech tří období rozsáhlejšího osídlení se nadbytečné víno a olivový olej dovážely do nížin a dokonce se vyvážely za hranice Kenaanu, především do Egypta. Vědci zkoumali nádoby na skladování potravin ze starší doby bronzové, které našli v Egyptě, a zjistili, že jsou vyrobeny z hlíny z kenaanské vrchoviny. V jednom mimořádném případě obsahoval džbán z Kenaanu zbytky vinných zrníček.

Je zřejmé, že se všechny tři osídlovací vlny podobají. V mnoha případech byla některá místa osídlena ve všech třech obdobích. Navíc obecný charakter osídlení ve všech vlnách vykazuje jisté společné znaky. Za prvé byla jižní část vysočiny vždy méně obydlená než severní, což, jak uvidíme, byl následek jejich velmi rozdílných přírodních podmínek. Za druhé každá vlna demografického růstu začala na východě a pozvolna se rozšířila na západ. A za třetí každou vlnu charakterizuje zhruba podobná hmotná kultura – keramika, architektura a půdorys vesnic – což byl pravděpodobně výsledek podobných přírodních a hospodářských podmínek.

V obdobích mezi jednotlivými osídlovacími vlnami na vrchovině byla města a dokonce většina vesnic opuštěna, vrchovina ovšem nebyla zdaleka liduprázdná. Tuto skutečnost nepotvrzují nápisy, ani vykopané stavby, nýbrž, poněkud nečekaně, důkladný rozbor vykopaných zvířecích kostí. Na sídlišťích, která se rozvíjela během intenzivního osídlování vrchoviny, tvoří velkou část nalezených kosterních pozůstatků kosti skotu, což obvykle naznačuje rozsáhlé obdělávání polí a používání pluhu. Podobný podíl kostí

Obr. 13: Sídla na vrchovině v době železné I.

můžeme v tradičních zemědělských komunitách na Středním východě zaznamenat také dnes.

Jinak je to však s kostmi, které se našly na několika málo nalezištích na vysočině, kde osídlení pokračovalo i v obdobích *mezi* hlavními osídlovacími vlnami. Počet skotu je minimální, podíl ovcí a koz je ovšem mimořádně vysoký. Tento poměr se podobá složení stád beduínských kmenů. Pro pastevce, kteří se sezónním zemědělstvím zabývají jen okrajově a většinu roku tráví hledáním zelených pastvin, je těžkopádný skot břemenem. Nemůže jít tak rychle a tak daleko jako ovce nebo kozy. Z toho vyplývá, že v obdobích intenzivního osídlování vrchoviny se zabývalo více lidí zemědělstvím, v krizových letech se lidé věnovali spíše pastevectví.

Jsou tak výrazné výkyvy běžné? Na Středním východě byli lidé vždy schopni rychle přejít z vesnického způsobu života k pastevectví – nebo z pastevectví zpátky k usdlému zemědělství – v závislosti na měnících se politických, ekonomických nebo dokonce klimatických podmínkách. Mnoho kmenů v oblasti bylo schopných změnit svůj životní styl podle toho, co bylo v danou chvíli nejvíce v jejich zájmu. Cesta od kočovného pastevectví k vesnickému životu vedla i zpátky. To dokazují také antropologické výzkumy dějin osídlení v Jordánsku, jihozápadní Sýrii a ve středu eufratského údolí. Mezi faktory, které bezpočet vesnických rodin dohnaly k tomu, aby opustily své domovy v zemědělských oblastech a zmizely v poušti, patřily například vysoké daně nebo hrozba povolání do osmanského vojska. V poušti se věnovali chovu dobytka, což byl vždy nezávislejší, i když méně pohodlný, způsob života.

Opačný proces nastane, když se bezpečnostní a ekonomické podmínky zlepšují. Pak se zakládají nová sídliště nebo se do již existujících sídlišť stěhují dosavadní nomádi. V takto nově vzniklé dimorfní společnosti případně bývalým nomádům plnit specializovaný úkol. Jedna část společnosti se zaměřuje na zemědělství, druhá část pokračuje v tradičním pastevectví ovcí a koz.

Tento princip má pro naši otázku *Kdo byli první Izraelci?* zvláštní význam. Tyto dvě složky společnosti na Středním východě, zemědělci a kočovní pastevci, na sobě byly vždy ekonomicky závislé, i když mezi nimi někdy panovalo napětí. Nomádi potřebují vesnická tržiště, aby měli kde získat obilí a jiné zemědělské výrobky. Zemědělci jsou zase na nomádech závislí, protože je pravidelně zásobují masem, mléčnými výrobky a kůžemi. Výměna není ovšem zcela rovnocenná. Vesničané se v případě nouze na svou vlastní zemědělskou výrobu mohou spolehnout a vyžijí z ní. Kdežto kočovní pastevci nemohou žít jenom z výrobků svých stád. Potřebují obilí, aby doplnili a vyrovnali svou tučnou stravu sestávající z masa a mléka. Dokud existují

vesničané, se kterými lze provést výměnu, nomádi se mohou dál soustředit na chov ovcí a koz. Pokud se však obilí za výrobky živočišné výroby vyměnit nedá, musí si je kočovní pastevci vypěstovat sami.

A právě to pravděpodobně způsobilo náhlou vlnu osídlování vrchoviny. Především v Kenaanu mladší době bronzové mohl velký počet kočovných pastevců žít na vysočině a na okraji pouště pouze tehdy, pokud kenaanské městské státy a vesnice byly schopné vypěstovat dost přebytečného obilí, které by s pastevci vyměnily. Během tří staletí egyptské nadvlády nad Kenaanem byla situace právě taková. Ovšem, když se politický systém ve 12. století př. n. l. zhroutil, znamenalo to také zánik ekonomického systému. Lze se proto domnívat, že se kenaanští vesničané byli nuceni soustředit na svou vlastní obživu a již nevypěstovali více obilí, než sami potřebovali. Pastevci z vrchoviny a okraje pouště se tak museli přizpůsobit novým podmínkám a začít si pěstovat vlastní obilí. Obdělávání půdy si vyžádalo omezení sezónní migrace. A poněvadž se období migrace zkrátilo, musela se zmenšit stáda. Do centra zájmu se stále více dostávalo zemědělství, až došlo k trvalému usídlení.

Proces, který zde popisujeme je vlastně přesným opakem toho, co se ličí v Bibli. Vznik raného Izraele byl následkem zhroucení kenaanské kultury, nikoli příčinou. A většina Izraelců nepřišla odněkud zvenčí, pocházela z Kenaanu. Nedošlo k žádnému hromadnému exodu z Egypta, ani k násilnému dobývání Kenaanu. Většina lidí, kteří byli prvními Izraelci byli místní lidé, ti samí lidé, kteří vysočinu obývali také v době bronzové a železné. Je obrovským paradoxem, že první Izraelci byli sami původně Kenaanci!

V jakém smyslu byl Izrael jedinečný?

V úrodnějších oblastech vysočiny na východ od Jordánu jsme svědky stejných zvratů v osídlení, stejné krize v mladší době bronzové a přesně stejné osídlovací vlny v době železné I. Archeologické výzkumy v Jordánsku ukázaly, že historie osídlení na území Amónu, Moábu a Edomu se v hrubých rysech historii osídlení izraelských území podobá. Náš archeologický popis typické izraelské vesnice na západ od Jordánu z doby železné I bychom mohli téměř beze změny použít na popis rané moábské vesnice. Obyvatelé žili ve stejném typu vesnic, v podobných domech, používali podobnou keramiku a vedli téměř identický způsob života. A přesto z Bible a jiných historických pramenů víme, že lidé, kteří žili ve vesnicích na východ od Jordánu, se Izraelci nestali. Místo toho později vytvořili amónské, moábské a edomské království. Je tedy na vesnicích lidí, kteří vytvářeli raný Izrael něco

zvláštního, co je od jejich sousedů odlišuje? Je možné vyvodit, jak vykristalizovala jejich kmenová a národnostní příslušnost?

Dnes, podobně jako v minulosti, lidé svou národnostní příslušnost vyjadřují mnoha různými způsoby: jazykem, náboženstvím, oděvem, pohřebními zvyklostmi a složitými zákazy ohledně potravy. Z jednoduché hmotné kultury, kterou po sobě zanechali pastevci a zemědělci z vysočiny, již se stali prvními Izraelci, není možné odvodit jejich dialekt, náboženské obřady, oděvy ani pohřební zvyky. Zjistil se však jeden velmi zajímavý detail o jejich stravovacích zvycích. Kostí získané při vykopávkách malých raných izraelských vesnic na vysočině se v jednom důležitém ohledu od sídel v jiných částech země liší: nejsou mezi nimi žádné kosti prasat. Nálezy kostí ze starších sídel na vysočině pozůstatky prasat obsahovaly a to samé platí pro pozdější osady (tedy po době železné). Ale během doby železné, tedy v období izraelských království, se prasata na vysočině nepekla, nejedla a dokonce ani nechovala. V nálezech z pobřežních pelištejských osad ze stejného období (doba železná I) se mezi zvířecími kostmi objevuje překvapivě velký počet prasečích kostí. První Izraelci tedy vepřové nejedli, ovšem Pelištejci a stejně tak Amónovci a Moábci je jedli (i když v případě posledních dvou národů nemáme tak rozsáhlá data).

Zákaz vepřového nelze odůvodnit pouze přírodními nebo ekonomickými příčinami. Možná to je jediné vodítko, které svědčí o konkrétní společné identitě vesničanů na vysočině na západ od Jordánu. Možná že si Protoizraelci mysleli, že jsou jiní než ostatní a vepřové přestali jíst pouze proto, že okolní národy, tedy jejich soupeři, je jedli. Charakteristické kulinařské a stravovací zvyky patří k prvním znakům, kterými se národy od sebe odlišují. Monoteismus a příběhy o exodu pravděpodobně přišly mnohem později. Půl tisíciletí před sepsáním biblického textu, který obsahuje podrobná nařízení a omezení potravy, která se může jíst, se Izraelci (z důvodů, které nejsou zcela jasné) rozhodli nejíst vepřové. Když moderní Židé činí stejně, pokračují tak vlastně v nejstarším archeologicky doloženém kulturním zvyku izraelského národa.

Kniha Soudců a Judsko sedmého století př. n. l.

Nikdy se nedozvíme, do jaké míry příběhy v knize Soudců vycházejí z autentických vzpomínek na místní hrdiny a střety mezi vesnicemi, které se po celá staletí uchovaly v epických básních nebo v lidových příbězích. Historickou věrohodnost knihy Soudců ovšem nelze posoudit na základě toho, zda odráží hrdinské příběhy ze staršího období, či nikoli. Nejvýraznějším zna-

kem této knihy je obecná literární struktura, která historii Izraele v období po dobytí Kenaanu popisuje jako neustále se opakující koloběh hříchu, božího trestu a spasení (2,11–19). Pouze v posledním verši (21,25) se naznačuje, že tento koloběh lze zastavit, a to založením království.

Je jasné, že tato teologická interpretace příběhů v knize Soudců, vznikla až staletí po událostech, které údajně popisuje. Ačkoli se v jednotlivých příbězích o střetu Izraelců s Pelištejci, Moábci, Midjánci a Amónovci objevuje mnoho různých prostředí a postav, všechny se využívají k tomu, aby doložily nesnadný vztah mezi Bohem a jeho lidem. Hospodin je vyličen jako rozložený, zklamaný bůh, který Izraelce vysvobodil z egyptského otroctví, daroval jim zemi zaslíbenou jako věčné dědictví a postupem času zjistil, že to je hříšný a nevděčný národ. Izraelci Hospodina zas a znovu zrazovali, když sloužili cizím bohům. Proto je Hospodin potrestal tím, že je vydal do rukou nepřátel, aby pocítili násilí a utrpení a aby k Bohu volali o pomoc. Když Hospodin přijal jejich pokání, vysvobodil je tím, že mezi nimi určil spravedlivého vůdce, aby je dovedl k vítězství nad jejich protivníky. Ústřední tak je teologie, nikoli historie. Smlouva, zaslíbení, odpadlictví, pokání a spasení se v knize Soudců cyklicky opakují. Lidem judského království v 7. století př. n. l. století muselo připadat, že stejný běh událostí se týká i jich.

Biblisté knihu Soudců již dlouho zařazují do deuteronomistických dějin; tato kniha je podle našeho názoru výrazem izraelských nadějí a politických ambicí a byla sepsána v Judsku za krále Jóšijáše v 7. století př. n. l. Příběhy o raném izraelském osídlení na vysočině přinášely lidem poučení, které se přímo vztahovalo na soudobé problémy. Jóšijáš a jeho stoupenci sice své zraky upírali směrem na sever a snili o sjednocení Izraele, zároveň však nezapomínali zdůrazňovat, že samotné získání území je bezcenné pokud izraelský lid nebude dbát Hospodinových příkazů. Deuteronomistické hnutí vnímalo pohanské obyvatelstvo v izraelské zemi a ve všech sousedních královstvích jako smrtelné nebezpečí. Ze zákonů Deuteronomia a z deuteronomistických dějin jasně vyplývalo, že pokud se izraelský národ chce vyvarovat dalších pohrom, musí odolat pokušení modloslužby.

Kapitola, kterou se kniha Soudců začíná, nachází jasnou spojitost mezi minulostí a přítomností. Ačkoli mnoho vědců mělo za to, že se jedná o pozdější dodatek, biblista Baruch Halpern tento oddíl zařazuje do původních deuteronomistických dějin. V této kapitole se vypráví, že kmeny Juda a Šimeón, které později tvořily jádro jižního království, dokonale splnily, co jim Hospodin uložil a dobyly všechna kenaanská města na svých územích. Judské království se tak díky tomu nemuselo obávat nebezpečí modloslužby zevnitř. Kmeny, které později tvořily jádro severního izraelského království, podobnou jistotu neměly. Podle Bible se žádnému z nich nepodařilo Kena-

ance zcela vyhubit a v knize Soudců se podrobně vyjmenovávají kenaanské enklávy, které na území každého kmene přetrvaly (Soudců 1,21;27–35). Není proto divu, že zbožné Judsko přežilo, kdežto odpadlický Izrael byl poražen. Většina příběhů knihy Soudců pojednává o hříchu a trestu severních kmenů. Ani jeden příběh otevřeně neobviňuje z modloslužby Judsko.

Knih Soudců ovšem nepřímou nabízí cestu ven z nekonečného koloběhu hříchu a boží odplaty. Naznačuje, že koloběh byl už jednou zastaven. Jako mantru opakuje zas a znovu následující větu: „V těch dnech neměli v Izraeli krále. Každý dělal, co uznal za správné.“ (Soudců 21,25) Účelem této věty je posluchačům či čtenářům připomenout, že brzy po období soudců začal všem izraelským kmenům vládnout mocný král – zbožný David, který s Bohem uzavřel věčnou smlouvu. Tento král vymýtil vliv cizích bohů z izraelského života. Za něho se jediným hlavním městem stal Jeruzalém. Stanovil také trvalé místo pro archu úmluvy. Jak v Davidově době, tak za novodobého Davida, krále Jóšijáše, byla cesta ke spáse Izraele stejná. Pokud Izraelci budou uctívat jednoho Boha v jednom Chrámě v jediném hlavním městě, kterému vládne král z davidovské dynastie, budou zachováni. Jóšijáš jako novodobý David zcela vymýtl veškeré uctívání cizích bohů, kteří již v minulosti uvedli Izrael do hříchu. Ukončí tak zdánlivě nekonečný koloběh odpadlictví a neštěstí a v Judsku nastane nový zlatý věk blahobytu a naděje.

Ačkoli je biblický popis spravedlivých izraelských soudců působivý a přesvědčivý, v současnosti víme, že velmi málo odpovídá tomu, co se ve starší době železné na kenaanské vysočině *skutečně* stalo. Archeologie dokázala, že mnohem víc než pozdější biblické představy o hříchu a spasení, měly na vznik Izraele vliv složitá společenská změna mezi pastevcí na kenaanské vysočině.

5. VZPOMÍNKY NA ZLATÝ VĚK?

Po staletích zápasů a putování našel biblický Izrael své trvalé duchovní centrum v Chrámu a v jeruzalémském královském paláci. Jak vypráví knihy Samuelovy, pomazání Davida, Jišajova syna, za krále všech izraelských kmenů dokončilo proces, který začal před mnoha staletími prvotním božím slibem Abrahamovi. Divoké období zmatků za doby soudců nyní vystřídala doba, kdy se boží zaslíbení mohlo uskutečnit v bezpečí pod záštitou spravedlivého krále. Ačkoli první volba padla na hloubavého a hezkého Saula z kmene Benjamin, ústřední postavou rané izraelské historie se stal jeho následovník David. O legendárním králi Davidovi existovalo téměř bezpočet písní a příběhů. Vyprávěly o tom, jak zabil Goliáše jednou ranou z praku, jak byl přijat ke královskému dvoru, protože uměl hrát dobře na harfu, o jeho dobrodružstvích vzbouřence a lupiče, o tom, jak chlípně usiloval o Batšebu a o jeho dobývání Jeruzaléma a velké říše za ním. Jeho syn Šalomoun se zase připomíná jako nejmoudřejší z králů a jako významný stavitel. Příběhy vyprávějí o jeho skvělých rozsudcích, nepředstavitelném bohatství a o tom, jak stavěl významný jeruzalémský Chrám.

Čtenáři Bible z celého světa se po celá staletí k Davidově a Šalomounově období obraceli jako ke zlatému věku izraelské historie. Mnoho badatelů se až do nedávné doby shodovalo na tom, že období spojeného království bylo prvním biblickým obdobím, které se dalo považovat za skutečně historické. Na rozdíl od mlhavých vzpomínek na putování praotců, zázračného exodu z Egypta nebo krvavých scén z knihy Jozue a Soudců, byl Davidův příběh velmi realistickým vyprávěním o politických machinacích a intrikách mocné dynastie. I když mnoho detailů v příbězích o Davidových raných hrdinských činech bylo legendárními příkrasami, vědci se dlouhou dobu domnívali, že příběh jeho mocenského vzestupu odpovídal archeologické skutečnosti. Původní osídlení, kdy Izraelci žili rozptýleně v horských vesnicích, se postupně měnilo na centralizovanější formu společenského uspořádání. A hrozba, kterou pro Izraelce představovala pobřežní pelištejská města, mohla být krizí, jež urychlila vznik izraelského království. Archeologové našli vrstvy, které jasně dokazovaly zničení bývalých pelištejských a kenaanských měst, a domnívali se, že to souvisí s Davidovými dalekosáhlými výboji. Mocné městské brány a paláce odkryté na několika důležitých nalezištích v Izraeli se zase chápaly jako doklad Šalomounovy stavební činnosti.

Mnoho archeologických důkazů, které kdysi podporovaly historický základ příběhů o Davidovi a Šalomounovi, bylo ovšem v nedávné době zpochybněno. Opravdový rozsah davidovské „říše“ je předmětem živé diskuse. Výkopy v Jeruzalémě nepřinesly důkazy o tom, že by to za Davida nebo Šalomouna bylo mocné město. Stavby připisované Šalomounovi se nyní

připisují jiným králům. Vidíme tedy, že jestliže znovu zvážíme archeologické nálezy, má to obrovské následky. Poněvadž pokud nebyli žádní praotcové, žádný exodus, žádné dobytí Kenaanu a žádné vzkvétající Davidovo a Šalomounovo spojené království, lze vůbec říci, že raný biblický Izrael, tak jak se popisuje v Pěti knihách Mojžišových, v knize Jozue, Soudců a knihách Samuelových, existoval?

Izraelská královská dynastie

Biblický epos o přechodu Izraele z období soudců do doby královské začíná velkým válečným konfliktem. Jak se popisuje v 1. Samuelově 4–5, Izraelce porazilo v bitvě pelištejské vojsko a jako válečnou kořist vzalo svatou archu úmluvy. Pod vedením proroka Samuele, kněze ve svatyni v Šilu (napůl cesty mezi Jeruzalémem a Šekemem), Izraelci později archu získali zpět a umístili ji ve vesnici Kirjat Jearím západně od Jeruzaléma. Doba soudců však jasně skončila. Izraelský národ nyní čelil válečným hrozbám, které vyžadovaly dlouhodobého vůdce. Izraelští starší se shromáždili u Samuela v Rámě na sever od Jeruzaléma a požádali ho, aby určil pro Izrael krále „jako je tomu u všech národů“. I když Samuel v jednom z nejmýmelnějších protimonarchistických biblických oddílů varoval proti nebezpečím tohoto zřízení (1. Samuelova 8,10–18), Bůh mu nařídil, aby udělal, o co ho lidé žádají. Bůh také Samuelovi zjevil svou volbu: prvním králem bude Saul, Kíšův syn z kmene Benjamín. Saul byl pohledný mladý muž a statečný válečník. Avšak jeho vnitřní pochybnosti, pošetilé porušování božích nařízení o obětování, válečné kořisti a jiných svatých zákonů (1. Samuelova 15,10–26) nakonec vedly k jeho zavržení a následně, když Pelištejci porazili Izraelce, k tragické sebevraždě v pohoří Gilbóa.

Když ještě Saul vládl, nevěděl, že jeho nástupce byl již zvolen. Bůh nařídil Samuelovi, aby šel k Jišajově rodině z Betléma. V Bibli se píše: „Vyhlédl jsem si krále mezi jeho syny.“ (1. Samuelova 16,1) Nejmladší ze synů byl hezký, ryšavý pastýř David. Ten nakonec přinesl Izraeli spásu. Nejdříve přišla oslňující ukázka Davidovy zručnosti na bitevním poli. Pelištejci se znovu shromáždili, aby vedli válku proti Izraeli. Vojska stanula tváří v tvář v dolině Éle v Šefele. Pelištejskou tajnou zbraní byl obr Goliáš, který se vysmíval bohu Izraele a vyzýval izraelské válečníky, ať se s ním některý z nich pustí do boje. Na Saula a jeho vojáky padl velký strach. Ale mladý David, jehož poslal otec, aby donesl zásoby svým třem starším bratrům, kteří sloužili v Saulově vojsku, výzvu nebojácně přijal. S výkřikem: „Ty jdeš proti mně s mečem, kopím a oštěpem, já však jdu proti tobě ve jménu Hospodina zá-

stupů“ (1. Samuelova 17,45) vzal David z pastýřské mošny kámen, vymrštil jej z praku a zasáhl Goliáše do čela. Goliáš byl na místě mrtev a Pelištejci byli poraženi. David, nový hrdina Izraele se spřátelil se Saulovým synem Jónatanem a vzal si za ženu královskou dceru Míkal. Všichni Davida vychvalovali jako největšího izraelského hrdinu, dokonce většího než král. Kvůli nadšenému provolávání jeho obdivovatelů: „Saul pobil své tisíce, ale David své desetitisíce“ (1. Samuelova 18,7) začal Saul na Davida žárlit. Bylo jenom otázkou času, kdy bude David muset Saulovo vůdcovství napadnout a vyžádat pro sebe izraelský trůn.

David se na útěku před Saulovým hněvem stal vůdcem skupiny uprchlíků a žoldáků. Začali se kolem něj shromažďovat lidé v nouzi nebo velmi zadlužení lidé. David a jeho lidé se pohybovali v podhůří Šefely, v Judské poušti a na jižním okraji Judských hor, tedy daleko od mocenských center Saulova království severně od Jeruzaléma. V bitvě s Pelištejci v pohoří Gilbóa nepřítel zabil Saulovy syny a Saul si vzal život. David přišel do starého města Hebronu, kde ho Judejci prohlásili za svého krále. To byl začátek vlivného davidovského státu a rodu, začátek slavného spojeného království.

Poté, co David a jeho lidé přemohli zbývající ohniska odporu Saulových stoupců, sešli se zástupci všech kmenů v Hebronu, aby Davida prohlásili králem nad celým Izraelem. David kraloval sedm let v Hebronu a poté se vydal na sever, aby dobyl jebúsejskou pevnost v Jeruzalémě (ten do té doby žádný izraelský kmen nezískal) a učinil z něj své hlavní město. Nařídil také, aby archa úmluvy byla přenesena z Kirjat Jearimu do Jeruzaléma.

Poté David od Boha přijal podivuhodné a bezpodmínečné zaslíbení:

Toto praví Hospodin zástupů: Vzal jsem tě z pastvin od stáda, abys byl vévodou nad mým lidem, nad Izraelem. Byl jsem s tebou, ať jsi šel kamkoli. Vyhledil jsem před tebou všechny tvé nepřátele. Tvé jméno jsem učinil tak veliké, jako je jméno velikánů na zemi. I svému lidu, Izraeli, jsem připravil místo a zasadil jej; tam bude bydlet a už nikdy nebude znepokojován, už jej nebudou ponižovat bídáci jako dřív, ode dne, kdy jsem správou svého izraelského lidu pověřil soudce. Tobě jsem dopřál klid od všech tvých nepřátel. Hospodin ti oznamuje, že on vybuduje dům tobě. Až se naplní tvé dny a ty ulehneš ke svým otcům, dám po tobě povstat tvému potomku, který vzejde z tvého lůna, a upevním jeho království. Ten vybuduje dům pro mé jméno a já upevním jeho královský trůn navěky. Já mu budu Otcem a on mi bude synem. Když se proviní, budu ho trestat metlou a ranami jako kteréhokoliv člověka. Avšak svoje milosrdenství mu neodejmu, jako jsem je odňal Saulovi, kterého jsem před tebou odvrhl. Tvůj dům a tvé království budou před tebou trvat navěky, tvůj trůn bude navěky upevněn. (2. Samuelova 7,8–16)

David poté zahájil velkou osvobozovací a výbojnou válku. V sérii rychlých bitev zničil moc Pelištejců a porazil Amónce, Moábce a Edomce v Zjordání. Válečné tažení ukončil podrobením Aramejců daleko na severu. Když se triumfálně vrátil do Jeruzaléma byl vládcem nad velkou zemí, která byla mnohem větší než izraelská kmenová území. Avšak ani v tomto triumfálním období nenašel David klid. Konflikty v rodině, včetně vzpoury jeho syna Abšalóma, ohrožovaly pokračování dynastie. Nakonec však předtím než David zemřel, pomazal kněz Sádok za krále Šalomouna.

Šalomoun, kterému dal Bůh převelikou moudrost, upevnil davidovskou dynastii a uspořádal říši, která se táhla od Eufratu až po pelištejskou zem a k hranici Egypta (1. Královská 5,4). Jeho obrovské bohatství pocházelo z promyšleného systému daní a nucených prací, kterými byl každý izraelský kmen povinován, dále pak z obchodních cest do exotických zemí na jihu. Legendární královna ze Sáby ho na znamení úcty a uznání jeho slávy a moudrosti poctila svou návštěvou v Jeruzalémě a přinesla s sebou náklad oslnivých darů.

Dalším Šalomounovým velkým úspěchem byly stavby, které dal postavit. V Jeruzalémě Hospodinu postavil nádherný, bohatě zdobený Chrám, který byl slavnostně posvěcen, a poblíž postavil krásný palác. Opevnil Jeruzalém i důležitá oblastní města Chasór, Megido a Gezer. V jeho stájích mělo 14 000 vozatajů a 12 000 jezdců k dispozici na 40 000 stání pro koně. Uzavřel smlouvu s tyrským králem Chíramem, který mu poslal libanonské cedry na stavbu jeruzalémského Chrámu a stal se jeho spojencem v zámořských obchodních plavbách. Takto Bible shrnuje Šalomounovu pověst: „Král Šalomoun převýšil všechny krále země bohatstvím i moudrostí. Celá země vyhledávala Šalomouna, aby slyšela jeho moudrost, kterou mu Bůh vložil do srdce.“ (1. Královská 10,23–24).

Existovali David a Šalomoun?

Může se zdát, že účelem této otázky je záměrně provokovat. David a Šalomoun jsou jak v judaismu, tak v křesťanství tak ústředními náboženskými symboly, že nedávná tvrzení radikálních kritiků Bible, že král David „není historickou postavou o nic víc než král Artuš“, vyvolala v mnoha církevních a akademických kruzích pobouření a opovržení. Biblisté jako Thomas Thompson a Niels Peter Lemche z kodaňské univerzity a Philip Davies ze sheffieldské univerzity, svými odpůrci přezdívaní „bibličtí minimalisté“, tvrdí, že David a Šalomoun, spojené izraelské království a vlastně veškerý biblický popis izraelské historie nejsou ničím víc než propracovanými ideologickými výtvary, které pocházejí z jeruzalémských kněžských kruhů z poexilového nebo dokonce až z helénistického období.

Z čistě literárního a archeologického hlediska některé skutečnosti ve prospěch minimalistů hovoří. Čteme-li biblické oddíly o Šalomounově době pozorně, je nám jasné, že se jedná o zidealizovaný popis slavného zlatého věku. Údaje o Šalomounově pohádkovém bohatství (v Jeruzalémě prý bylo podle 1. Královské 10,27 „stříbra jako kamení“) a o jeho legendárním harému (ve kterém podle 1. Královské 11,3 bylo 700 manželek a princezen a 300 konkubín) jsou příliš přehnané na to, aby to byla pravda. Navíc navzdory Davidově a Šalomounově bohatství, se ani jeden z nich neobjevuje v žádném nám známém egyptském nebo mezopotamském textu. Dále neexistují žádné archeologické nálezy, které by dokazovaly známé Šalomounovy stavby v Jeruzalémě. Vykopávky v blízkosti Chrámové hory v Jeruzalémě v 19. a na začátku 20. století nepřinesly žádnou stopu Šalomounova proslulého Chrámu ani palácového komplexu. A i když se jinde našla spojitost mezi některými archeologickými vrstvami, stavbami a obdobím spojeného království, uvidíme, že jejich časové zařazení není vůbec jasné.

Druhá strana naopak shromáždila silné argumenty proti některým námitkám minimalistů. Mnoho vědců se domnívá, že pozůstatky z Šalomounova období v Jeruzalémě chybí, protože byly zcela odstraněny během budování mohutných staveb na Chrámové hoře za Heroda ve starším římském období. Absence vnějších zmínek o Davidovi a Šalomounovi ve starověkých dokumentech je zcela pochopitelná, poněvadž v období, ve kterém pravděpodobně panovali (asi 1005–930 př. n. l.), byly mocná egyptská a mezopotamská říše v úpadku. Proto není divu, že ani o Davidovi, ani o Šalomounovi se tehdejší celkem skrovné egyptské a mezopotamské texty nezmiňují.

Avšak v létě roku 1993 byl na biblickém místě Tel Dan v severním Izraeli objeven neúplný artefakt, který navždy změnil charakter této diskuse. Byl to nápis „o domě Davidově“, část památníku z černého čediče, který někdo rozbil a znovu použil v pozdější vrstvě jako stavební kámen. Byl napsán v aramejštině, jazyku aramejského království v Sýrii a líčil okolnosti napadení Izraele aramejským králem, jehož jméno se na úlomcích, které byly až dosud nalezeny, neobjevuje. Není však pochyb o tom, že nápis líčí, jak damašský král Chazael napadl kolem roku 835 př. n. l. severní izraelské království. Tato válka se odehrávala v období, kdy byly Izrael a Judea samostatnými královstvími a výsledkem byla trpká porážka pro obě země.

Nejdůležitější částí nápisu je Chazaelovo vychloubačné líčení nepřátel:

[Zabil jsem Jó]rama syna, [Achaba] izraelského krále a zabil [jsem] [Achaz]-jáše, syna [Jó]rama, [krá]le domu Davidova. A obrátil jsem [jejich města v tro]sky a přinesl [jejich zemi] [zkázu].

Je to převratný důkaz slávy davidovské dynastie téměř sto let po panování Davidova syna Šalomouna. Skutečnost, že se na Judsko (nebo možná na jeho hlavní město Jeruzalém) odkazuje pouze zmínkou o jeho vládnoucí dynastii, jasně dosvědčuje, že Davidova pověst nebyla literárním výmyslem z mnohem pozdější doby. Francouzský vědec André Lemaire dále nedávno přišel s názorem, že podobný odkaz na Davidův dům lze najít na známém nápisu moábského krále Měšy z 9. století př. n. l., který byl nalezen v 19. století na východ od Mrtvého moře. Davidův dům tak byl v celé oblasti známý. Tím je potvrzen biblický popis postavy Davida, který se stal zakladatelem dynastie judských králů v Jeruzalémě.

Otázka, kterou si proto musíme položit, není otázkou Davidovy a Šalomounovy pouhé existence. Je třeba se zabývat tím, zda biblický popis Davidových velkých válečných vítězství a Šalomounových monumentálních staveb odpovídá archeologickým nálezům.

Nový pohled na Davidovo království

Již bylo řečeno, že v první etapě izraelského osídlování kenaanské vysočiny se jednalo o pozvolný, lokální jev. Místní skupiny pastýřů se začaly usazovat v řídce osídlené vysočině a zakládaly soběstačné vesnické osady. Postupem času, když počet obyvatelstva vysočiny vzrostl, se nové vesnice začaly zakládat v dříve neobydlených oblastech. Osídlení se tak postupně rozšiřovalo z východních stepí a vnitrozemských údolí do skalnatých a těžko přístupných koutů západní vysočiny. V této fázi se především v severní části vysočiny začalo s pěstováním oliv a vinných hroznů. Poloha vesnic a plodiny pěstované v jednotlivých vesnicích na vysočině se stále více různily. Starý systém soběstačnosti vesnic byl dále neudržitelný. Vesničané, kteří se zaměřovali na sadovnictví a vinnou révu, tak zcela jistě část nadbytečné produkce vína a olivového oleje vyměňovali za základní plodiny jako například obilí. Specializace pak s sebou přinesla vznik třídy správců a obchodníků, vojáků z povolání a nakonec i králů.

S podobným vývojem osídlování vysočiny a postupné společenské stratifikace se setkali také archeologové, kteří pracovali v Jordánsku, tedy ve starověkých zemích Amónu a Moábu. A poté, co Levantu přestaly ovládat velké říše doby bronzové a králové nížinných městských států, se obdobný proces společenské proměny odehrál pravděpodobně také v mnoha horských oblastech Levanty.

Ve chvíli, kdy se celý svět doby železné opět probouzel k životu, vznikala nová království, která se měla na pozoru před svými sousedy a zřejmě se od

sebe odlišovala rozdílnými národními zvyky a tím, že uctívala své bohy. Způsob jejich hospodářské specializace, organizování státu a skupinová identita měly však k velké říši velmi daleko. Velká tažení, která se připisují Davidovi, vyžadují obrovské přípravy, dostatek lidí a zbraní. Vědci se proto začali zaměřovat na to, co jim archeologické nálezy mohou sdělit o obyvatelstvu, typech osídlení a hospodářských a organizačních možnostech Davidova domovského judského kraje. Chtěli tak zjistit, zda to, co se píše v Bibli, je vůbec historicky možné.

Nedávné archeologické výzkumy na vysočině ukázaly, jak byly podmínky v Judsku specifické. Judsko se nachází v jižní části vysočiny, rozprostírá se zhruba mezi Jeruzalémem a severním okrajem Negevu. Tato oblast vytváří homogenní přírodní celek, je pro ni typický kamenitý, těžko přístupný terén a nevydatné a těžko předvídatelné srážky. Na rozdíl od severní vysočiny, kde jsou široká údolí a přirozené cesty do sousedních oblastí, bylo ze zemědělského hlediska Judsko vždy méně významné a od sousedních oblastí je oddělovaly topografické bariéry, které ho kromě severu obklopují ze všech stran.

Na východě a na jihu s Judskem hraničí vyprahlé oblasti Judské pouště a Negevu. Na západě, směrem k úrodnému podhůří Šefely a k pobřežní nížině, hlavní hřeben náhle klesá. Člověk cestující z Hebronu směrem na západ musel během pouhých pěti kilometrů sestoupit po příkrých, kamenitých svazích o více než 400 metrů. Dále na sever, západně od Jeruzaléma a Betléma je svah sice mírnější, zdolat jej však bylo ještě těžší, poněvadž jej tvoří řada úzkých, dlouhých hřebenů, které jsou od sebe odděleny hlubokými stržemi. Dnes protínají rovinatou centrální plošinu mezi Jeruzalémem, Betlémem a Hebronem silnice a půda se zemědělsky využívá. Dnešnímu stavu ovšem předcházela celá tisíciletí intenzivní práce, během kterých se kamenitý terén upravoval. V době bronzové a na začátku doby železné byl tento kraj plný kamení a rostla zde hustá kleč a les. K zemědělským účelům se dalo využít jen velmi málo půdy. V období izraelského osídlování zde vznikla pouhá hrstka stálých vesnic. Obecně lze říci, že přírodní podmínky v Judsku mnohem lépe vyhovovaly pastevectví.

Systém judského osídlení z 12. a 11. století př. n. l. se v 10. století dále vyvíjel. Počet vesnic a jejich rozloha postupně rostla, avšak charakter osídlení se příliš neměnil. Na západních svazích hor severně od Judska zkvétaly rozsáhlé sady a vinice. V Judsku však tomu nepříznivý terén bránil. Pokud můžeme soudit podle archeologických výzkumů, bylo v Judsku až do předpokládané Davidovy a Šalomounovy doby, a i po ní, málo stálých obyvatel. Judsko bylo zcela izolované a značně nevýznamné. Nemělo žádná větší městská centra, ani zřetelnou hierarchii osad, vesnic a měst.

KRÁLOVÉ DATAČE *		BIBLICKÉ SVĚDECTVÍ	ARCHEOLOGICKÉ NÁLEZY
Saul	asi 1025–1005	První král, určen prorokem Samuelem.	Na vysočině pokračuje osídlení z doby železné I.
David	asi 1005–970	Dobývá Jeruzalém a činí jej hlavním městem. Zakládá velkou říši, která zahrnuje většinu území Izraele.	Neexistují důkazy o Davidových taženích, ani o jeho říši. V údolích bez přerušení pokračuje kenaanská kultura. Na vysočině pokračuje osídlení z doby železné I.
Šalomoun	asi 970–931	Staví Chrám a palác v Jeruzalémě. Činný také v Megidu, Chasóru a Gezeru.	Žádné známky monumentální architektury, ani, že by Jeruzalém byl významné město. Důkazy o rozsáhlé o stavební činnosti v Megidu, Chasóru či Gezeru neexistují. Kenaanská kultura na severu pokračuje.

* Podle Galilovy *The Chronology of the Kings of Israel and Juda.*

Tabulka 4: Králové spojeného království.

Hledání Jeruzaléma

Obraz Jeruzaléma v době krále Davida, a ještě více v době jeho syna Šalomouna, byl po staletí předmětem mýtů a romantických představ. Poutníci, křižáci a nejrůznější vizionáři šířili o nádheře města Davidova a Šalomounova Chrámu fantastické příběhy. Proto nebylo náhodou, že hledání pozůstatků Šalomounova Chrámu bylo jedním z prvních úkolů, kterého se biblická archeologie v 19. století chopila. Bylo to obtížné hledání a kvůli charakteru místa přinášelo jen skrovné výsledky.

Jeruzalém, pro který je typické nepřetržité osídlení a nadměrná stavební aktivita, leží v horském sedle východně od rozvodí Judských hor a velmi blízko k okraji Judské pouště. Ve středu jeho historické části se nachází Staré Město, které obklopují osmanské zdi. Křesťanská čtvrť se rozprostírá v severozápadní části Starého Města, kolem chrámu Božího hrobu. Židovská část se nachází v jihovýchodní části; z ní lze vidět Zeď nářků a Chrámovou horu, která zabírá jihovýchodní cíp osmanského města. Jižně od Chrámové hory, mimo hradby osmanského města, se rozprostírá dlouhý, úzký

a poměrně nízký hřeben města Davidova, tedy starý *tel* Jeruzaléma z doby bronzové a starší doby železné. Od okolních hor jej dělí dvě rokly. Východní rokly, Kidrónské údolí, jej dělí od vesnice Siloam. V této rokli se nachází hlavní zdroj vody biblického Jeruzaléma, pramen Gichón.

Archeologové v Jeruzalémě opakovaně prováděli terénní výzkum. Ve městě Davidově, původním centru Jeruzaléma, se v 70. a 80. letech pod vedením Jigala Šiloha z Hebrejské univerzity obzvláště intenzivně zkoumaly pozůstatky z doby bronzové a železné. Archeolog David Ussishkin z telavivské univerzity upozornil na skutečnost, že vykopávky v této ani v jiných částech Jeruzaléma překvapivě nepřinesly žádné důkazy o významném osídlení v 10. století př. n. l. Nejenomže chyběly známky monumentální architektury, našly se ani keramické střepy. Typy keramiky, které se tak často vyskytovaly na jiných nalezištích z 10. století př. n. l., se v Jeruzalémě našly jen vzácně. Někteří vědci se domnívají, že to je způsobeno tím, že nové stavby z pozdější doby veškeré stopy staršího města zahladily. Při vykopávkách v městě Davidově se našly úchvatné nálezy ze střední doby bronzové a z pozdějších staletí doby železné, nikoli však z 10. století př. n. l. Nejoptimističtější závěr, který z toho lze učinit, je, že Jeruzalém byl v 10. století př. n. l. spíše skromných rozměrů, pravděpodobně nebyl větší než typická horská vesnice.

Toto zdrženlivé hodnocení odpovídá skrovnému osídlení na zbytku judského území v té době. Sestávalo pouze asi ze dvaceti malých vesnic a několika tisíc obyvatel, z nichž velká část byli kočovní pastevci. Je skutečně velmi nepravděpodobné, že by se řídce osídlený kraj Judska a malá vesnice Jeruzalém staly centrem velké říše, která sahala od Rudého moře na jihu až k Sýrii na severu. Což by i sebecharismatictější král dokázal shromáždit tolik mužů a zbraní, kolik by na zabránění a udržení tak rozsáhlého území bylo potřeba? Nenašly se vůbec žádné archeologické nálezy, které by svědčily o bohatství, počtu obyvatel a úrovni organizace, jež by byly nezbytné pro udržování velké armády na bitevním poli (i kdyby jenom na krátkou dobu). A i kdyby poměrně nepočtené judské obyvatelstvo bylo schopno podnikat rychlé výpady do sousedních oblastí, což by bylo schopno spravovat obrovskou a ještě ambicióznější říši Davidova syna Šalomouna?

Kam se až David na svých válečných taženích dostal?

Archeologové se dlouhou dobu domnívali, že nálezy z mnoha vykopávek mimo Jeruzalém potvrzují to, co o velkém spojeném království tvrdí Bible. Jedním z nejdůležitějších Davidových vítězství byla podle Bible porážka peříšijských měst. Archeologové řadu těchto měst odkryli. 1. kniha Samuelova

detailně popisuje střety mezi Izraelci a Pelištejci. Líčí, jak se pelištejská vojska zmocnila boží schrány v bitvě u Eben-ezeru, jak Saul a jeho synové ve válce proti Pelištejcům padli a samozřejmě také, jak David porazil Goliáše. I když některé detaily z těchto příběhů patří očividně do světa legend, zeměpisné popisy jsou poměrně přesné. O silícím pelištejském vlivu v celé zemi navíc svědčí to, že se charakteristická pelištejská zdobná keramika (v níž je patrný egejský vliv) postupně dostala do podhůří, a na severu až do Jizreelského údolí. Když se našly pozůstatky, které potvrzovaly, že města v nížinách podlehla kolem roku 1000 př. n. l. zkáze, měli vědci za to, že je zničil David.

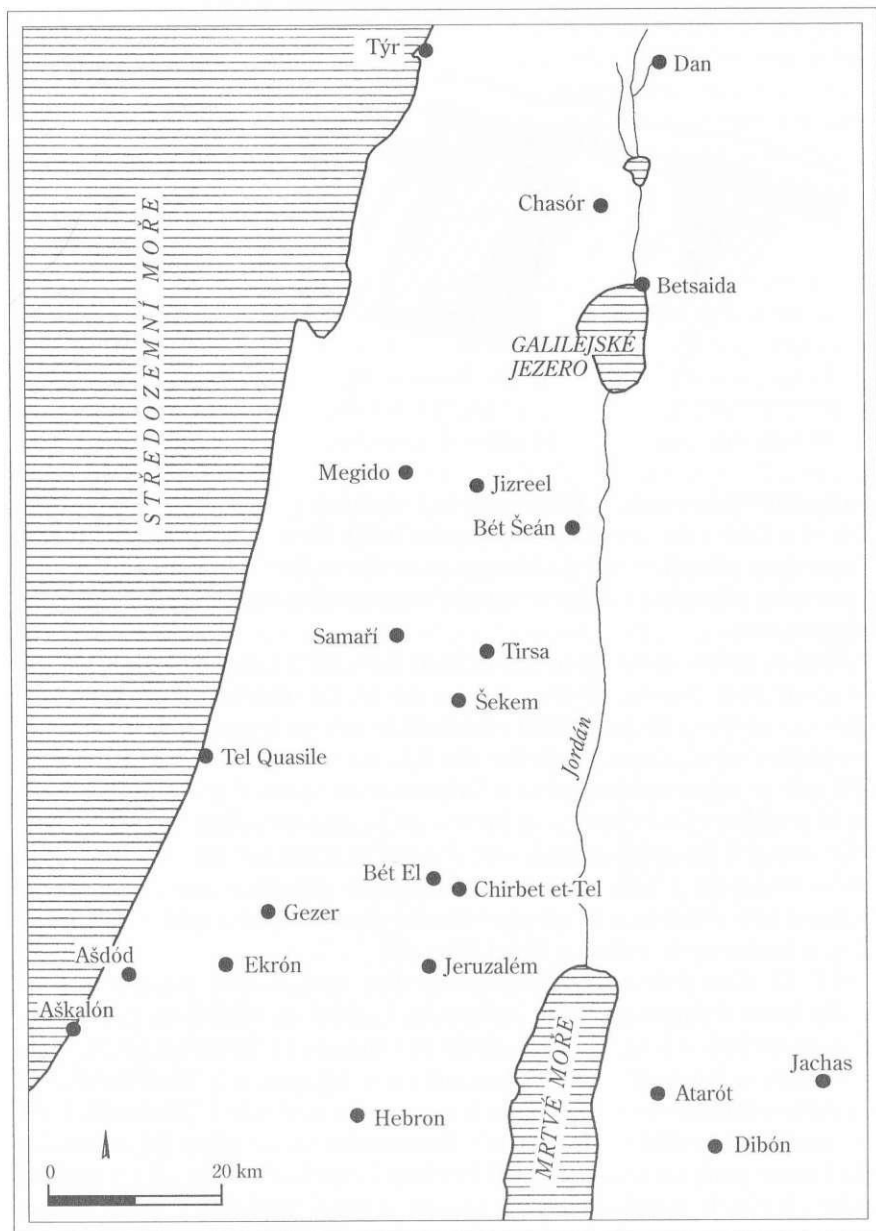
Jedním z nejlepších příkladů této linie úvah je případ Tel Qasile, malého naleziště na severním okraji moderního Tel Avivu, které poprvé odkryl izraelský biblický archeolog a historik Benjamin Mazar v letech 1948–1950. Mazar našel prosperující pelištejské město, které se v biblickém vyprávění neobjevuje. Poslední vrstvu, která obsahovala charakteristickou pelištejskou keramiku a další známky pelištejské kultury, zničil požár. Bible se sice nezmiňuje, že by David tuto oblast kdy dobýval, Mazar přesto neváhal a prohlásil, že toto sídliště zničil za válek s Pelištejci David.

Podobně to bylo také s jinými místy. V nalezištích od Pelištey až po Jizreelské údolí i dále spatřovali badatelé ve vrstvách popele či převrácených kamenech Davidovo ničivé dílo. Téměř všude, kde došlo k napadení, zničení či jen přestavbě města s pozdní pelištejskou nebo kenaanskou kulturou, hledali příčinu ve velkých taženích krále Davida.

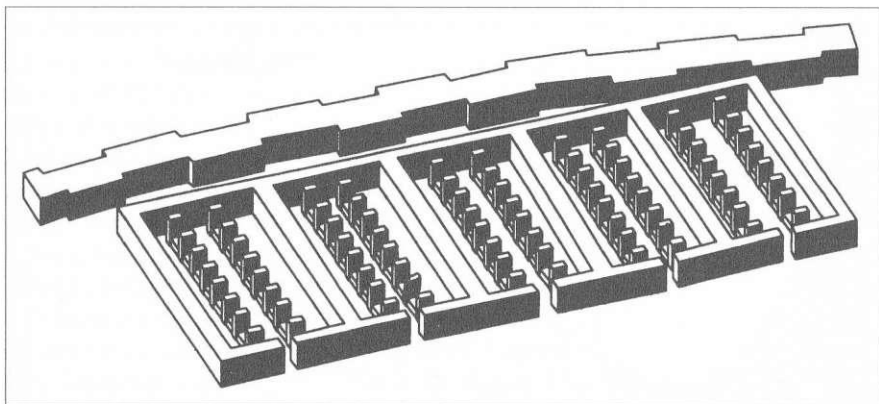
Mohli Izraelci z horského vnitrozemí ovládnout nejen malá místa jako Tel Qasile, ale i velká „kenaanská“ střediska jako Gezer, Megido nebo Bét Šeán? Teoreticky ano. V minulosti se již stalo, že si venkovský národ podmanil velká města. Šlo především o případy, kdy si vojenští diktátoři z hor nebo vůdcové psanců pod pohrůžkou násilí nebo s nabídkou ochrany vynutili na zemědělcích a obchodnících nížinných měst loajálnost. Ve většině případů se však nejednalo přímo o vojenská tažení či o založení říše s úřednickým aparátem a dalšími náležitostmi. Šlo o mírnější formu nadvlády. Vůdcové z vysočiny městům v nížinách nabídli, že je budou za jistých podmínek chránit.

Stáje, města a brány krále Šalomouna?

Vědci však nevěnovali až tolik pozornosti důkazům Davidových válečných tažení jako spíše tomu, co po nich následovalo. Kladli si otázku, zda Šalomoun na územích dobytých Davidem skutečně vybudoval slavnou říši. I když se v Jeruzalémě žádné stopy po Šalomounově Chrámu a paláci našly, vědci měli k dispozici řadu jiných míst, kde mohli po pozůstatcích

Obr. 14: Hlavní sídla královského období.

Obr. 15: Řada sloupových budov v Megidu.

Šalomounovy říše pátrat. Bible říká, že Šalomoun přestavěl města Megido, Chasór a Gezer na severu (1. Královská 9,15). Poté, co expedice Orientálního ústavu při univerzitě v Chicagu provedla ve 20. a 30. letech v Megidu vykopávky, připsaly se některé z nejúchvatnějších pozůstatků doby železné Šalomounovi.

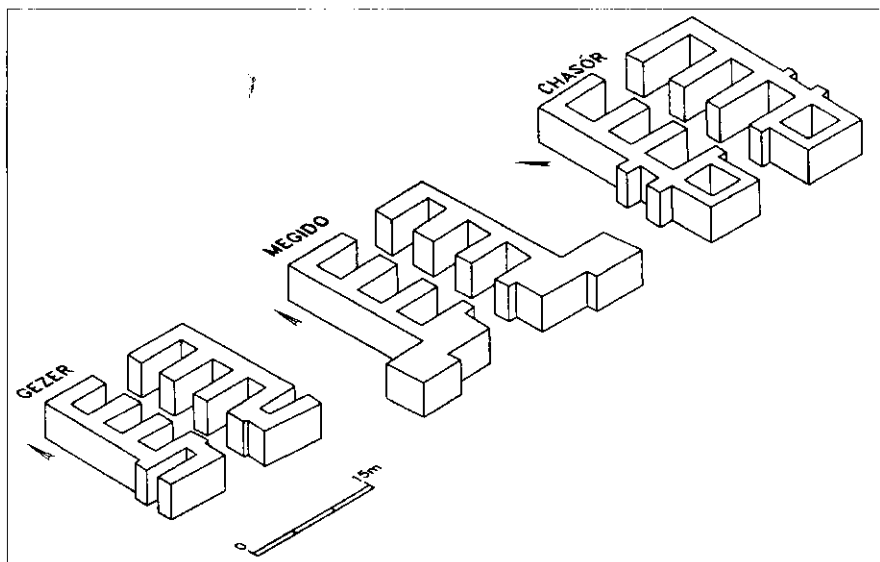
Megido bylo jedním z nejdůležitějších měst biblického Izraele. Těžilo ze své strategické polohy. Nacházelo se v místě, kde mezinárodní cesta mezi Egyptem na jihu a Mezopotámií a Anatólií na severu sestupovala z hor do Jizreelského údolí. Kromě 1. Královské 9,15 se zmiňuje také v 1. Královské 4,12, kde se vyjmenovávají oblasti Šalomounova státu. V archeologické vrstvě IV (což byla poslední vrstva, kterou archeologové odkryli téměř na celé ploše starověkého *telu*) se našly dvě skupiny velkých veřejných staveb. Tyto stavby sestávaly z řady na sebe přiléhajících dlouhých místností. Každá místnost byla rozdělena na tři úzké chodby, které od sebe oddělovaly nízké stěny z kamenných sloupů a žlabů (obr. 15).

P. L. O. Guy, jeden z vedoucích expedice, tyto budovy označil za stáje z doby krále Šalomouna. Svou interpretaci založil na biblickém popisu stavebních technik v Jeruzalémě za krále Šalomouna (1. Královská 7,12), dále na zmínce o Šalomounových přestavbách v Megidu v 1. Královské 9,15 a zmínce o Šalomounových městech pro vozy a jezdce v 1. Královské 9,19. Guy svůj názor vyjádřil následovně: „Domnívám se, že odpověď na otázku, kdo krátce poté, co David porazil Pelištejce, vystavěl v Megidu s pomocí zručných cizích zedníků město s mnoha stájemi, najdeme v Bibli... když čteme Šalomounův příběh, ať už v knihách Královských nebo Paralipomenon, zarazí nás, jak často se v něm objevují vozy a koně.“

Více důkazů, které měly svědčit o velkoleposti Šalomounovy říše, přinesly v 50. letech vykopávky Jigaela Jadina v Chasóru. Jadin a jeho tým odkryli velkou městskou bránu z doby železné. Měla zvláštní tvar – na každé straně brány byla věž a tři místnosti, z čehož se vyvinul název „šestikomorová“ brána (obr. 16). Jadin byl ohromen. Podobnou bránu, a to jak půdorysem, tak velikostí odkryl před dvaceti lety tým Orientálního ústavu v Megidu! Možná že právě tento typ brány (a nikoli stáje), byl oním znakem, který dokazoval Šalomounovu vládu v zemi.

Jadin se poté dal do zkoumání Gezeru, třetího města, o kterém se v 1. Královské 9,15 píše, že je budoval Šalomoun. Nezkoumal je v terénu, nýbrž v knihovně. Již na začátku 20. století totiž Gezer odkryl britský archeolog R. A. S. Macalister. Když Jadin listoval Macalisterovou zprávou, užasl. Na náčrtu budovy, kterou Macalister označil za „makabejský hrad“ z 2. století př. n. l., Jadin jasně rozeznal obrys jedné strany přesně stejného typu brány, který se našel v Megidu a Chasóru. Jadin již déle neváhal. Byl si jist, že plán Šalomounových městských bran navrhl královský architekt v Jeruzalémě a že podle tohoto návrhu se stavěly brány po celé zemi.

Jadin své závěry shrnul těmito slovy: „Ještě nikdy v dějinách archeologie nepřispěl k určení a časovému zařazení několika nejdůležitějších *telů* ve Svaté zemi biblický oddíl takovou měrou jako 1. Královská 9,15 ...Naše rozhodnutí

Obr. 16: Šestikomorové brány v Megidu, Chasóru a Gezeru.

připsat vrstvu [v Chasóru] Šalomounovi spočívalo zejména na oddílu v 1. Královské na stratigrafii a keramice. Když jsme však navíc ve stejné archeologické vrstvě našli šestikomorovou, dvouvěžovou bránu, jež se napojovala na hradbu s kasematy a jež se půdorysem a velikostí zcela shodovala s bránou v Megidu, byli jsme si jisti, že jsme objevili Šalomounovo město.“

Šalomounovy paláce

To však zdaleka nebyl konec Jadinových objevů. Na začátku 60. let se se skupinkou studentů vydal do Megida. Jejich cílem bylo ještě více prokázat podobnost mezi Šalomounovými branami. V Gezeru a Chasóru se brány napojovaly na dutou hradbu, uvnitř které byly kasematy, jenom v Megidu se napojovaly na pevnou hradbu. Jadin si byl jist, že archeologové, kteří prováděli vykopávky v Megidu před ním, mylně usoudili, že pevná hradba je jediná, na kterou se brána napojuje, a že jim unikla spodní hradba s kasematy. Poněvadž bránu úplně odkryl tým chicagské univerzity, Jadin se rozhodl provést výzkum východně od brány, na místě, kde americký tým našel stáje připisované Šalomounovi.

Objev, který Jadin učinil, ovlivnil vývoj biblické archeologie na celou jednu generaci. Jadin pod stájemi našel pozůstatky nádherného paláce, který se rozkládal na ploše asi 560 m² a byl postaven z velkých opracovaných kvádrů (obr. 22 na str. 172). Stál na severním okraji *telu* a navazoval na něj pás komor, který Jadin pokládal za chybějící hradbu s kasematy, jež se napojovala na šestikomorovou bránu. Podobný palác, který byl rovněž postaven z jemně opracovaných kvádrů, odkryl již tým Orientálního ústavu na jižní straně *telu*. Také tento palác se nacházel pod vrstvou stájí. Architektonicky se obě budovy podobaly běžnému typu severosyrského paláce z doby železné, známému pod jménem *bit hilani*. Tento typ paláce se vyznačoval monumentálním vchodem a oficiální přijímací místností, kterou obklopoval pás komůrek. Taková budova by plně vyhovovala jako sídlo místního úředníka, dost možná, že v ní sídlil oblastní správce Baanu, syn Achilúdův (1. Královská 4,12). Jadinův student David Ussishkin brzy poté poukázal na to, že se biblický popis paláce, který Šalomoun postavil v Jeruzalémě, výborně hodí také na paláce v Megidu, a to podle něj potvrzuje souvislost mezi Šalomounem a těmito budovami.

Závěr se zdál jasný. Dva paláce a brána představovaly Šalomounovo Megido, kdežto stáje byly z pozdějšího města, které na počátku 9. století př. n. l. postavil král Achab, panovník severního izraelského království. Pro druhou část této teorie hovoří asyrský nápis z 9. století př. n. l., ve kterém se píše o mocné jizdě izraelského krále Achaba.

Jadinovi a ostatním připadalo, že archeologické nálezy dosud nikdy s biblickým vyprávěním tolik nekorespondovaly. Bible popisovala územní výboje krále Davida a i archeologický výzkum ukázal, že mladší kenaanská a pelištejská města byla po celé zemi vypálena. Podle Bible představěl Šalomoun Chasór, Megido a Gezer. Podobné brány v těchto třech městech pomohly odhalit, že se města budovala zároveň a podle stejných plánů. Bible říká, že Šalomoun byl spojencem tyrského krále Chírama a že toho mnoho postavil. V souladu s tím je v architektuře nádherných paláců v Megidu severní vliv skutečně patrný. Byly to nejkrásnější budovy, které se v Izraeli v archeologických vrstvách z doby železné našly.

Šalomounovy brány byly po jistou dobu nejdůležitějším archeologickým důkazem, který dokazoval, že Bible je spolehlivým historickým pramenem. Nakonec jej však zpochybnily základní historické souvislosti. Nikde v celé oblasti (ve východním Turecku na severu, v západní Sýrii, ani v Zajordánii na jihu) se v 10. století př. n. l. nevyskytovaly žádné stopy tak rozvinutých královských institucí nebo budování monumentálních staveb. Jak již bylo řečeno, byla Davidova a Šalomounova vlast očividně nerozvinutá a neexistují žádné známky, že by do ní plynulo bohatství velké říše. Ještě větší problém však představuje chronologie. Syrské paláce *bit hilani* z doby železné, o kterých se předpokládalo, že jsou předlohou Šalomounových paláců v Megidu, se poprvé objevují v Sýrii teprve na počátku 9. století př. n. l., tedy přinejmenším půl století *po* Šalomounově době. Jak by si Šalomounovi architekti mohli osvojit architektonický sloh, který ještě neexistoval? Dále je zde otázka velkého rozdílu mezi Megidem a Jeruzalémem. Což je možné, že by král, který postavil nádherné kamenné paláce v oblastním městě, panoval z malé, odlehle a zaostalé vesnice? Ukázalo se, že archeologické nálezy, které měly dokazovat, jak velká území David získal a jak vznešená byla Šalomounova říše, se opíraly o značně nesprávnou dataci.

Otázky datace

Archeologové se při určování pozůstatků z Davidovy a Šalomounovy doby (a rovněž z období králů, kteří panovali v následujícím století) opírali hlavně o dva soubory archeologického materiálu. Jednak vycházeli z konce výskytu charakteristické pelištejské keramiky (asi kolem roku 1000 př. n. l.), který se dával do souvislosti s Davidovými územními zisky. Dále se mělo za to, že výstavba monumentálních bran a paláců v Megidu, Chasóru a Gezeru souvisela s obdobím Šalomounovy vlády. V posledních letech se ovšem oba předpoklady začaly hroutit (podrobněji viz příloha D).

Za prvé si nemůžeme být jisti, že styly typické pelištejské keramiky nepokračovaly ještě dlouho do 10. století př. n. l., tedy dlouho po Davidově smrti. Tím pádem jsou k dataci, a ještě méně k ověření Davidových údajných tažení nepoužitelné. Za druhé nové zkoumání architektonických slohů a typů keramiky ze slavného Šalomounova Megida, Gezeru a Chasóru ukázalo, že ve skutečnosti pocházejí z 9. století př. n. l., tedy celá desetiletí po Šalomounově smrti!

Třetí soubor důkazů, který přinesly přesnější datovací metody pomocí uhlíku C 14, tyto nové závěry potvrzuje. Kvůli velké pravděpodobnosti odchylce (jednalo se často o celé století nebo i více) se až do nedávné doby radiokarbonové datování na taková poměrně nedávná období jako je doba železná nedalo použít. Ovšem zdokonalení datování díky uhlíku C 14 odchylku značně snížilo. Otestovala se řada vzorků z hlavních nalezišť, kterých se diskuse o 10. století př. n. l. týkala, a výsledky novou datací potvrzují.

Obzvláště některá zjištění z Megida značně odporovala obecně přijímaným interpretacím. Z velkých střešních trámů, které se zřítily během požáru a plenění přičítaného Davidovi, se odebralo patnáct vzorků dřeva. Poněvadž se některé trámy možná použily již ve starších stavbách, mohla jenom nejmladší data ze série vzorků s jistotou ukázat, kdy se stavby postavily. Většina vzorků pochází z 10. století př. n. l., dlouho po Davidově době. Paláce připisované Šalomounovi, které stály dvě vrstvy nad vrstvou zkázy, tak musejí pocházet z mnohem mladší doby.

Tuto dataci potvrdily testy obdobných vrstev na tak významných nalezištích jako Tel Dor na pobřeží Středomoří nebo Tel Hadar na břehu Galilejského moře. Sporadické údaje z několika dalších, méně známých nalezišť, jako například z naleziště En Hagit poblíž Megida nebo Tel Kinneret na severním břehu Galilejského moře, tuto dataci také dokládají. Výzkum vzorků ze zničené vrstvy v Tel Rehov poblíž Bét Šeánu (která pochází ze stejné doby jako předpokládané Šalomounovo město v Megidu) tuto vrstvu zařadil do poloviny 9. století př. n. l., tedy dlouho po jejím údajném zničení faraonem Šišakem v roce 926 př. n. l.

Archeologie se při zařazování „Davidových“, i „Šalomounových“ pozůstatků zmýlila o celé století. Nálezy, které se časově zařazovaly na konec 11. století, tedy do doby před počátkem Davidovy vlády, pocházely ve skutečnosti z poloviny 10. století. A nálezy, které se zařazovaly do Šalomounovy doby, pocházely vlastně z počátku 9. století. V nové dataci se výskyt monumentálních staveb, opevnění a jiných znaků plného státnictví přesně shoduje s dobou jejich prvního výskytu na ostatním území Levanty. Novou chronologií se řeší nesrovnalosti v datech mezi palácovými stavbami *bit hi-lani* v Megidu a jejich obdobami v Sýrii. Víme už také, proč se v Jeruzalémě

a Judsku našlo tak málo nálezů z 10. století př. n. l. V té době bylo totiž Judsko stále ještě odlehlou a zaostalou oblastí.

Není důvod, proč bychom měli pochybovat o Davidově a Šalomounově existenci. Je zde však řada důvodů, kvůli kterým musíme pochybovat o rozsahu a nádhře jejich království. Pokud neexistovala žádná velká říše, honosné stavby, ani nádherné hlavní město, *jaké* vlastně bylo Davidovo království?

Davidův odkaz: z království doby železné se stal dynastický mýtus

Hmotná kultura vysočiny je i v Davidově době prostá. Obyvatelé země žijí převážně ve vesnicích, neobjevují se žádné stopy po psaných dokumentech, ani nápisech, gramotnost je na nízké úrovni, což pro fungování řádné monarchie není dost dobře myslitelné. Z demografického hlediska nebyla oblast izraelského osídlení vůbec homogenní. Je těžké najít důkazy, které by svědčily o jednotné kultuře nebo centrálně řízeném státu. Osídlení od Jeruzaléma na sever bylo celkem husté, kdežto oblast od Jeruzaléma na jih, tedy centrum budoucího judského království, byla osídlena velmi řídko. Samotný Jeruzalém byl přinejlepším jen jednou z vesnic na vysočině. Nic víc se o tomto kraji říci nedá.

Odhady počtu obyvatelstva z pozdějších období izraelského osídlení platí také pro 10. století př. n. l. Umožňují nám získat představu o tom, jak velké asi byly historické možnosti tohoto územního celku. Z celkového počtu asi 45 000 obyvatel vysočiny žilo plných 90 procent ve vesnicích na severu. Z tohoto celku zbývá asi 5000 lidí, kteří žili v Jeruzalémě, Hebronu a přibližně ve dvaceti malých vesnicích v Judsku, a další skupinky, které pokračovaly v kočovném pastýřském způsobu života. Je pravděpodobné, že tak malá a izolovaná společnost by si uchovala vzpomínky na tak mimořádného vůdce, jakým byl David i po dobu dalších 400 let, kdy v Jeruzalémě vládli jeho nástupci. Ovšem na počátku, v 10. století př. n. l., nevládli žádné velké říši, na jejich území nebyla žádná honosná města, ani nádherné hlavní město. Z archeologického hlediska se o Davidovi a Šalomounovi nedá říci nic víc, než že existovali a že jejich legenda přetrvala.

Zaujetí, se kterým autor deuteronomistických dějin ze 7. století př. n. l. líčí příběhy o Davidovi a Šalomounovi (a všeobecná úcta, ve které Judejci tyto postavy chovali), je také nejlepším, ne-li jediným důkazem, že nějaký sjednocený izraelský stát existoval. To, že obraz spojeného království slouží Deuteronomistovi jako působivý nástroj politické propagace, svědčí o tom,

že v jeho době byly vzpomínky na Davida a Šalomouna jako na vládce nad poměrně velkým územím stále živé a lidé je pokládali za pravdivé.

Judské poměry v 7. století př. n. l. se samozřejmě od poměrů v 10. století př. n. l. velmi lišily. Jeruzalém byl v 7. století poměrně velkým městem, kterému dominoval Chrám Boha Izraele, jenž byl nyní jedinou národní svatyní. Instituce království, profesionálního vojska a státní správy se rozvinuly do té míry, že se vyrovnaly královským institucím sousedních států nebo je dokonce i o něco převyšovaly. Když čteme biblické příběhy o Davidovi a Šalomounovi, vidíme, že se na pozadí krajiny a zvyků Judska 7. století odehrává další nezapomenutelný biblický příběh, tentokrát je to příběh o bájném zlatém věku. Okázala návštěva Šalomounova obchodního partnera, proslulé královny ze Sáby (1. Královská 10,1–10) či nakupování vzácného zboží na vzdálených trzích, jako například v zemi Ofir (1. Královská 9,28; 10,11), bezpochyby svědčí o tom, že se Judsko v 7. století př. n. l. účastnilo výnosného arabského obchodu. Podobně stavba Tadmóru v poušti (1. Královská 9,18) a obchodní plavby do dalekých zemí, které začínaly z Esjón Geberu v Akabském zálivu (1. Královská 9,26), se ve skutečnosti odehrály v 7. století př. n. l. Vědci tato dvě místa bezpečně určili a zjistili, že byla obydlena až v pozdní době královské. Rovněž se dlouhou dobu domnívali, že Keretejci a Peletejci (2. Samuelova 8,18) z Davidovy královské stráže, pocházeli z egejské oblasti. Jejich původ bychom však měli hledat jinde. V egyptském a pravděpodobně také v judském vojsku sloužili v 7. století př. n. l. řečtí žoldáci, nejnáročnější bojová jednotka té doby.

V pozdní době královské vznikla v Judsku a v Jeruzalémě propracovaná teologie, jejímž cílem bylo potvrdit, že mezi Davidovými dědici a předurčením celého izraelského národa existuje souvislost. Podle deuteronomistických dějin to byl zbožný David, kdo jako první zastavil koloběh odpadlictví izraelského lidu a následného božího trestu. Pro jeho zbožnost, věrnost a spravedlnost mu Hospodin pomohl dokončit to, co nestihl Jozue. Davidovi se podařilo dobýt zbylé území země zaslíbené a na obrovském území, které Bůh zaslíbil Abrahamovi, vybudoval slavnou říši. Tyto příběhy vyjadřovaly teologické naděje 7. století př. n. l., nešlo o přesný historický popis. Byly ústředním prvkem působivé vize národní obrody. Cílem bylo sjednotit rozptýlený, válkou znavený národ. Ukázat mu, že je svědkem strhujícího příběhu přímo ovlivňovaného Bohem. Podobně jako příběhy o praotcích, vyprávění o exodu a následném dobytí Kenaanu byl také oslavný epos o spojeném království výjimečným dílem, ve kterém starověké hrdinské příběhy a legendy společně vytvářely jednotné a přesvědčivé proroctví, jež bylo určeno izraelskému národu 7. století př. n. l.

V době, kdy vznikala první verze biblického eposu, nastupoval v Judsku na trůn nový David, jehož záměrem bylo obnovit slávu dávných předků. Byl to Jóšijáš, o kterém se v Bibli píše, že byl ze všech judských králů nejzbožnější. Jóšijášovi se podařilo navrátit dějiny do dnů legendárního spojeného království. Tím, že Judsko očistil od modloslužby, kterou do Jeruzaléma poprvé zatáhl Šalomoun se svým harémem cizinek (1. Královská 11,1–8), zrušil Jóšijáš provinění, která vedla ke zhroucení davidovské „říše“. To, co chtěli autoři deuteronomistických dějin sdělit, bylo prosté a působivé: stále ještě existuje způsob, jak znovu nabýt zašlé slávy.

Jóšijáš se pustil do budování spojeného království. Chtěl Judsko s územími bývalého severního království sjednotit pomocí královských institucí, vojenské síly a oddanosti k Jeruzalému, což jsou prvky, které jsou pro biblické vyprávění o Davidovi velmi důležité. Jako král panující z Davidova trůnu v Jeruzalémě byl Jóšijáš jediným právoplatným dědicem Davidovy říše, tj. Davidových území. Chystal se „znovu“ nabýt území nyní zničeného severního království, které se podle biblického podání zrodilo ze Šalomounových hříchů. A slova 1. Královské 5,5, že „Juda a Izrael bydleli v bezpečí ... od Danu po Beer Šebu“ ve skutečnosti vyjadřují skryté přání se tohoto území zmocnit. Zároveň vyjadřují touhu po klidných časech blahobytu, které by se podobaly bájně minulosti, kdy král vládl z Jeruzaléma spojenému judskému a izraelskému území.

Jak jsme již naznačili, historická skutečnost byla značně jiná, než jak ji líčí příběhy o Davidově a Šalomounově království. Toto období bylo součástí důležité demografické změny, která vedla ke vzniku judského a izraelského království. Události spojené s existencí království ovšem proběhly ve velmi odlišném pořadí, než jak to popisuje Bible. Až dosud jsme zkoumali biblickou verzi izraelské rané historie, která byla napsána v 7. století př. n. l., a zběžně jsme se zabývali některými archeologickými nálezy, které s ranou historií souvisí. V následujících kapitolách budeme v našem výkladu pokračovat. V hlavních obrysech představíme vzestup, pád a znovuzrození Izraele, který se bude od biblické verze velmi lišit.

DRUHÁ ČÁST

Vzestup a pád starověkého Izraele

